

Літаратурная Беларусь

Выпуск №1 (173)
(студзень)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org

novychas.by

Змест

ФОРУМ: «Словы пра Васіля БЫКАВА» Адама ГЛОБУСА і пераклад тэкста песні чылійскага змагання з Піначэтам «З'яданых нас многа, за намі перамога!» ..... с. 2

ПАЭЗІЯ: нізка вершаў Валянціны АКСАК «Трэці Эдэм» ..... с. 3

ПРОЗА: апавяданне Вечаслава КАЗАКЕВІЧА «НАВАЛЬНІЧНАЯ ЛЯМПА» ..... с. 4

ПАЭЗІЯ: нізка вершаў Людмілы ШЧЭРБА «Мацярынская плата» і вершы Ігара ШАРАЯ ..... с. 5

ЧЫТАЛЬНЯ: пачатак новага рамана Уладзіміра НЯКЛЯЕВА «Гэй бэн гіном» ..... с. 6–7

ПАЭЗІЯ: паэма Вадзіма КОРАНЯ «Каін і Герда» ..... с. 8

ПЕРАКЛАД: апавяданне Бруна ШУЛЬЦА «Мой бацька ідзе ў пажарнікі» ў перакладзе Ганны ЯНКУТА ..... с. 9

ПРОЗА: апаведы Людмілы АНДЗІЛЕЎКА і мініяцюры Мікалая МАРОЗА ..... с. 10–11

ШКАЛЯРЫЙ: «Францішак Багушэвіч» – апошні апавед з другой кнігі Уладзіміра АРЛОВА «Айчына: маляўнічая гісторыя» ..... с. 12

Тамара Аўсяннікава: «Завітаюць вершы — шлю падзяку небу»

З літаратурнаўчымі нарысамі, вершамі, апавяданнямі Тамары Аўсяннікавай знаёмыя не толькі чытачы Магілёўшчыны, дзе яна жыве цяпер. Нарадзілася на Гомельшчыне, скончыла філфак БДУ, працавала настаўніцай, бібліятэкаркай, інжынерам, метадыстам, загадчыкам крамы. Атрымала другую вышэйшую адукацыю эканаміста. Сёння захацелася пагутарыць з ёю на «новачасных» старонках «Літаратурнай Беларусі» — з асобаю чулай да характара роднага слова і чалавечай душы.

прайшло дзяцінства, назаўсёды ў сэрцы і памяці, гэта так. Але я не дзялю Радзіму на малую і вялікую, як нельга падзяліць на часткі «любоў». Ты альбо любіш, альбо не.

— *Якія творы і якіх аўтараў вам хочацца чытаць і перачытваць?*

— Я перачытваю добрую паэзію, якая дорыць слёзы радасці. Аўтараў не называю — іх многа. Летам звярнулася да паэзіі Уладзіміра Караткевіча і да яго праявітых твораў: «Ладдзя распачы», «Старая легенда». А яшчэ так многа непрачытанага!

Маімі настольнымі кнігамі з'яўляюцца слоўнікі, кнігі па вершаскладанні і літаратурназнаўстве, Біблія, паэзія — беларуская, руская, англійская, японская, кітайская...

— *Вы пачалі пісаць ужо ў сталыя гады. Хто альбо што падштурхнула да гэтага?*

— Кожны прыходзіць да творчасці ў свой час. Схільнасць была. Любоў да паэзіі перадалася ад мамы, якая многа ведала на памяць вершаў, многа чытала. Яна не завучвала са мной вершы, не вучыла мяне любіць паэзію. Звычайна ве-

Я не прымаю выразу «малая радзіма». Родны дом, мясціны, дзе нарадзіўся, дзе прайшло дзяцінства, назаўсёды ў сэрцы і памяці, гэта так. Але я не дзялю Радзіму на малую і вялікую, як нельга падзяліць на часткі «любоў». Ты альбо любіш, альбо не

Мае набыткі невялікія. Найбольш важнае — гэта заняткі з моладдзю ў літаратурных клубах «Творчая гасцеўня» і «Святліца», а таксама чатырохтомнае выданне «Яўгенія Янішчыц: творы, жыццяпіс, каментарыі», над якім мы працуем

фоне запісваць іх успаміны, потым апрацоўваць і зноў жа па телефоне узгадняць. З некаторымі блізкімі цяжка наладжваўся кантакт. Былі цяжасці і ў зносінах з некаторымі пісьменнікамі, але гэты бок працы няхай застаецца са мною.

— *Як настаўніца маладых талентаў скажыце, ці адрозніваецца сучасная творчая моладзь ад сваіх папярэднікаў?*

— Моладзь заўсёды моладзь. Адрозніваецца тым, што гістарычныя, эканамічныя і культурныя ўмовы розныя. Час і тэхнічны прагрэс накладвае адбітак. Яны больш прагматычныя. Але не ўсе. Творчы чалавек ва ўсе часы няўтульна сябе пачувае ў грамадстве і ва ўсе часы адзінока. Мне ёсць чаму па-вучыцца і ў іх.

— *У параўнанні з пачаткам пісьменніцкага шляху ці змяніліся вашы творчыя перавагі, праца над якімі формамі і жанрамі найбольш даспадобы цяпер?*

— Я не аддаю перавагу нейкім жанрам. Раблю тое, што павінна рабіць. Трэба завяршыць пачатае выданне па творчасці Яўгенія Янішчыц. Трапіла мне ў рукі анталогія беларускай паэзіі на рускай мове «Дыханне времени» ў перакладах Івана Бурсава — і не пакінула абыхакавай: напісала артыкул. Запрасілі прыняць удзел у Куляшоўскіх чытаннях — з'явіўся яшчэ адзін артыкул. Завітаюць вершы — шлю пад-

зяку небу. Не сакрэт, што паэзія патрабуе адпаведных абставін і настрою. Калі хутка бегчы, можаш не пачуць яе голасу. Я не той пісьменнік, які жыве толькі пісьменніцкаю працаю і лічыць патрэбным кожны дзень пісаць...

— *Якія крыніцы жывяць ваша натхненне?*

— Прырода, кнігі, людзі, падзеі. Пушкін некалі казаў, што натхненне — гэта ўменне настроіць сябе на працоўны лад.

— *Што на вашу думку шкодзіць, а што ідзе на карысць пісьменніку-пачаткоўцу?*

— Дрэннаму танцору і ногі перашкаджаюць. Калі сур'ёзна — тое, што на карысць, тое і перашкаджае. Адсутнасць тэарэтычных ведаў літаратуры пачаткоўцу шкодзіць, але і дапамагае, бо ён піша разнаволена, не азіраючыся. Набыўшы адпаведныя веды, вопыт, ён страчвае юнацкія амбіцыі, рамантычны запал. Па вялікім рахунку таленавітаму чалавеку ўсё павінна ісці на карысць, асабліва няўдачы.

— *Літаратура будучыні... Якой яна бачыцца вам?*

— Што літаратура будзе, я ўпэўнена. А якой яна будзе — будучыня і пакажа.

— *Найлепшы адпачынак — гэта...*

— Калі ты сам-насам з прыродаю. І — каля мора.

— *І на фотаздымках, і ў рэальным жыцці вы заўжды выглядаеце прывабна і шляхетна. Адкрыце сакрэт вашай маладосці і прыгажосці, калі, вядома, гэта не таямніца?*

— На такія кампліменты я звычайна адказваю: «Павінна ж і ў мяне быць штосьці добрае». З гадамі мы ўсё больш становімся падобнымі на сваіх бацькоў... (Задумалася). Сакрэта ніякага няма, проста калі выходзіш у людзі, трэба пераапрунуцца, крышку прыўкрасіць сябе, але галоўнае — узяць з сабою добры настрой.

Наша энергетыка ўплывае не толькі на блізкіх, знаёмых, але і на сонечную актыўнасць. Вучоны А. Л. Чыжэўскі яшчэ ў 1924 годзе ў сваёй працы «Фізічныя фактары і гістарычныя працэсы» сцвярджаў, што лёсы чалавецтва знаходзяцца ў залежнасці ад лёсаў сусвету і што гэта не толькі паэтычная думка, якая натхняе мастакоў на творчасць, але ісціна, прызнаць якую патрабуюць вынікі дакладнай навукі...

Гутарыла Таццяна Барысік

Фотакалаж www.devprojournal.com

— *Спадарыня Тамара, азіраючыся назад, што вас найбольш цешыць?*

— Цешыць тое, што моладзь мае больш магчымасцяў, чым было ў майго пакалення. Цяпер межы адкрыты, ёсць высокатэхнічныя сродкі для самаадукацыі і самаўдасканалення. Цешыць, што я яшчэ запатрабаваная, працую, магу падзяліцца сваім досведам з моладдзю, поруч з якой не адчуваю свайго ўзросту.

— *А што засмучае?*

— А засмучае тое, што час надта імклівы, не толькі ў нас, на ўсёй планеце, і за гэтай імклівасцю мы не заўсёды заўважаем асобнага чалавека, кожны заняты сабою. Засмучае, што мы страчваем сваю нацыянальную адметнасць. Максім Багдановіч у лісце да простых людзей «Хто мы такія?» ставіў пытанне аб ідэнтыфікацыі беларуса. Мінута стагоддзю, а пытанне актуальнае... Дабрыні і павагі стала менш, дрэнных звычай больш.

— *Радзіма для вас — гэта ўся Беларусь ці хутчэй Лоеўшчына?*

— Радзіма — гэта ўся Беларусь. У вёсцы Сяўкі, што на Лоеўшчыне, я пражыла 17 гадоў. Потым быў Мінск, Мёршчына, Магілёў. Я не прымаю выразу «малая радзіма». Родны дом, мясціны, дзе нарадзіўся, дзе

чарамі, за кудзеляю ці за іншаю манатоннаю працаю, у святочныя дні, чытала вершы. Хутчэй для сябе — такая ў яе была патрэба. А я слухала. Мне і сёння многія вершы гучаць голасам мамы. Адпаведны ўплыў зрабілі ўмовы, у якіх выходзілі ў свет гэтыя дзеці.

разам з кандыдатам філалагічных навук Святланай Калядка. Выйшлі ўжо тры тамы.

— *Падчас працы над гэтым выданнем што было для вас самым цяжкім?*

— Завочная праца з родзічамі, настаўнікамі, аднакласнікамі. Даводзілася па тэле-

Словы пра Васіля Быкава

Адам ГЛОБУС

Велічны дуб

На сустрэчы з чытачамі, якая праходзіла ў мінскім ДOME літаратараў, Васіль Быкаў атрымаў стандартнае пытанне: «Хто з сучасных пісьменнікаў вам блізкі?».

Зазвычай у адказе пісьменнік пералічвае сяброў і раўналеткаў, з якімі разам прыходзіў у літаратуру і поруч ідзе па жыцці. Быкаў зрабіў інакш, сказаўшы, што на ягоны розум сапраўдны пісьменнік падобны не на дрэва ў густым лесе, а на велічны дуб, які самотна стаіць пасярод голага поля.

Калегі палічылі параўнанне Васіля Быкава абразлівым. Доўгі час у пісьменніцкіх колах абмяркоўвалася ягоная ганарыстасць і пыхлівасць. Каб Васіль Уладзіміравіч са сцэны казаў нешта іншае пра блізкіх і далёкіх для яго пісьменнікаў, я не чуў. Таму чытаючы шматлікія апаведы самых розных людзей пра іх нібыта вялікае сяброўства з Быкавам, я не надта бяру іх на веру.

«Лета»

У мінскай рэстарачыі «Лета» маладыя беларускія пісьменнікі адзначалі выхад першай кнігі Быкава «Жураўліны крык». Большасць тостаў і большасць добрых слоў сказалі не аўтару, а ягонаму рэдактару — Уладзіміру Дамашэвічу, бо менавіта ён абараняў кнігу ад нападаў недобразчылівых рэцэнзентаў. Дамашэвіч угаварыў баязлівае выдавецкае начальства выпусціць твор маладога правінцыяла. Тая гулянка ў рэстарачыі была запамінальнай, пра яе потым шмат хто распавядаў.

Пісьменнікі казалі, што Дамашэвіч ніколі не нагадваў Быкаву пра свае заслугі і ніколі нічога не папрасіў у Васіля, калі той зрабіўся ўплывовым чалавекам. Казалі пра тое яшчэ і таму, што сам Васіль Быкаў не згадваў баявітага Дамашэвіча, які дапамог яму выйграць змаганне за першую кнігу.

Зразумела, я ведаю гэтую гісторыю з расповедаў свайго бацькі, а таксама Міхася Стральцова і Рыгора Барадуліна. Але іх расповеды былі такімі вобразнымі, што мне цудоўна ўяўляецца, як маладыя беларускія пісьменнікі баявалі ў рэстарачыі і хвалілі Уладзіміра Дамашэвіча, які з маладосці насіў мянушку Дзед.

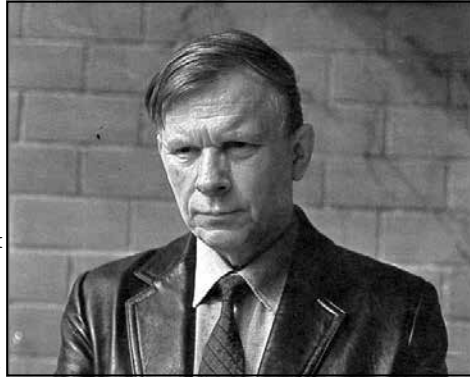
Чарнавікі

Пасля заканчэння твора Быкаў знішчаў чарнавікі. Увесь назапашаны матэрыял, усе варыянты, усё, што не ўвайшло ў апошні чыставы экзэмпляр рукапісу, Быкаў выкідаў на сметнік. Пасля выхаду твора ў свет ён ніколі не перачытваў уласныя апавяданні, аповесці і раманы. Лічыў, што гэткае перачытанне будзе замінаць працы над новай рэччу. Кожная аповесць і кожны раман Васіля Быкава былі цалкам завершанымі і цалкам асобнымі кнігамі — прынамсі, ён бачыў іх менавіта такімі.

Падобны падыход да літаратурнай працы быў актуальны ў эпоху вялікага кіно, калі паводле паспяховай кнігі адразу рабіўся кінасцэнарый і фільм. У часы серыялаў ён выглядае крыху архаічна, бо не прадуктыўны.

«Пахаджане»

Прыпавесці Васіля Быкава сабраліся ў кнігу «Пахаджане», вокладку для якой рабіў я. З выхадам кнігі выйшла затрымка, бо я не мог знайсці вядомых пісьменнікаў, якія пагадзіліся б напісаць пару сказаў для вокладкі пра новую прозу Васіля Быкава. Мэтры казалі, што раней Быкаў быў вялікім пісьменнікам, а ягоныя прыпавесці — параза, правал, дэградацыя.

Фота Алены Адамчык

Я меў цалкам супрацьлеглае меркаванне. Для мяне «Пахаджане» — найлепшая кніга Васіля Уладзіміравіча, бо яна напісана для беларусаў, для Беларусі, для нас. У ёй няма плакатнай савецкасці, няма кіношнага схематызму і няма імперскай мілітарыстычнасці.

Вокладку я зрабіў, кніга выйшла і дайшла да чытача. Цікавая метамарфоза адбылася пасля смерці Быкава. Пісьменнікі, якія адмовіліся тады пісаць добрыя словы пра Васіля Уладзіміравіча, гучней за ўсіх пачалі казаць пра сваё сяброўства з вялікім чалавекам.

Хадакі

Песіміст Васіль Быкаў, глядзячы і апісваючы сучасных беларусаў, назваў іх пахаджанамі. Каб Васіль Уладзіміравіч дажыў да нашых дзён і паглядзеў шэсць сезонаў серыяльнай эпапеі «Гульні тронаў», дык мог бы і пераназваць сваіх пахаджан у хадакоў. Дарчы, у кіно яны не проста хадакі, а белыя хадакі, амаль што беларускія хадакі.

Быкаў не дажыў і не пабачыў белых хадакоў, а мы дажылі, той-сёй з нас іх пабачыў і паспеў палюбіць. Цяпер на сакрамэнтальнае пытанне беларускага прарока Янкі Купалы «А хто там ідзе?» можна дадаць у адказ: «Хадакі! Белыя хадакі! Беларускія хадакі! Беларусы...».

Лысіна

Людзі лысеюць, мужчыны — больш, жанчыны — менш. У жанчын шмат спосабаў прыхаваць парадзелыя валасы. Яны і хусткі з капялюшыкамі ў памяшканнях навучыліся не здымаць, яны і парыкі розных фасонаў носяць, яны нават чалму зрабілі моднай па ўсім свеце. У мужчын змаганне з лысінай мае меней сродкаў.

Бываюць перыяды, калі голеная галава робіцца моднай. Тады можна не хвалявацца, што ўсе заўважаць, як ты аблысеў у маладым веку. Бываюць іншыя часы, калі мужчыны носяць доўгія валасы. Тады — бяда.

Можна схаваць лысіну пад кепкай. Так рабіў прэзідэнт Іван Пташнікаў. Прачытаўшы ў мяне сказ пра чалавека з кепкай на лысай галаве, ён спытаў: «Адкуль ты ведаеш, што ў чалавека пад кепкай лысіна?» — «Бачу! Яно ж адразу відаць...», — кажу. «Як ты можаш бачыць? Кепка непразрыстая...» — «Кепка інакш сядзіць. А яшчэ мяне вучылі маляваць усе рэчы так, нібыта яны і сапраўды празрыстыя. Каб так маляваць, трэба ўважліва глядзець на кожную рэч...» — «Непераканаўча! Не можаш ты бачыць лысіну пад непразрыстай кепкай!».

Пташнікаў не стаў удакладняць, што ягоную лысіну пад шапкаю прыкрывае яшчэ спецыяльна адрощаны касмыль валасоў. Тую прычоску, калі лысіна закрываецца касмылём, у народзе называюць заграбонам.

Шмат хто з беларускіх пісьменнікаў хадзіў з такім заграбонам. Найбольш недарэчным ён глядзеўся на галаве Васіля Быкава. Недарэчным, бо Васіль Быкаў вучыўся на скульптара, наведваў мастацкую вучэльню. А мастакі не саромеліся сваіх лысін, ганарыліся высокім ілбом, малявалі ўласныя лысыя галовы з любоўю, з увагай і з павагай.

Каб я быў крыху старэйшы, дык абавязкова параіў бы Васілю Уладзіміравічу ўзяць нажніцы і абстрыгчы заграбонны касмыль, як абстрыг яго Пабла Пікаса. Зрэшты, Якуб Колас свой касмыль не абстрыг.

Чаравікі

Дайшло да таго, што ў Васіля Быкава не было грошай на новыя чаравікі. Высветлілася гэта выпадкова, калі пісьменнік запрасілі выступіць у Беларускай ліцэі. Ён прыйшоў на выступ у стаптаных і парваных чаравіках.

Выкладчыца Ганна Кісліцына, пабачыўшы парваны абутак на сусветна вядомым пісьменніку, пачала кампанію па дапамозе Васілю Быкаву. Яна патэлефанавала ў Маскву перакладчыцы Тамары Залатухінай, тая праз свае сувязі зрабіла Быкаву запрашэнне за мяжу. У выніку той кампаніі фінскі ПЭН-клуб прывеціў беларускага пісьменніка і прызначыў яму стыпендыю.

Пасля Фінляндыі Васіль Быкаў жыў у Чэхіі і Нямеччыне. У Беларусь ён вярнуўся смаротна хворым, каб пабыць на Радзіме ў самыя апошнія дні.

Скураны пінжак

Адразу пасля пахавання Васіля Быкава ўзнялася хваля ўхваленняў. Як яго толькі не ўзносілі, з кім толькі не параўноўвалі, чаго толькі не напланавалі для ўшанавання ягонай памяці... Не пераказаць, не пераглядзець і не перачытаць. Запомнілася, што адзін крытык параўнаў Васіля Быкава з Уільямам Шэкспірам. Пэўна, той крытык не ведаў, што Быкаў не любіў тэатр. Ён быў далёкі ад тэатральнага асяродку.

Васіль Быкаў належаў да пакалення вялікіх аматараў кіно. Таму і проза ў яго наскрозь кінематаграфічная, яна лёгка пераключаецца на мову кінасцэнарыяў. Экранізацыі аповесцяў «Сотнікаў» і «Альпійская балада», — можна сказаць, узоры савецкага кіно пра Другую сусветную вайну.

Васіль Быкаў і апранаўся як савецкі кінарэжысёр. Насіў чорныя скураныя пінжак. Такі пінжак лічыўся моднай і прэстыжнай рэччу напрыканцы 70-ых. Калі Быкаў з'яўляўся на сцэне ў бліскач-чорным пінжаку, у абліччы пісьменніка было нешта вайсковае і нават камісарскае.

Зоркі

Бачу свайго былога аднакурсніка скульптара Батвінёнкі ў дарагім касцюме і пытаюся: «Нашто ты надзеў касцюм? Вяселле ў каго ці яшчэ якая ўрачыстасць?» — «Проста прывыкаю да новага касцюма. Раней, як ты правільна заўважыў, я касцюмы не насіў. Цяпер падумаў... Запросіць мяне ў які высокі кабінет, а ў мяне няма ў чым туды ісці. Пайшоў і купіў даражэзны, скажу табе, касцюмчык. Цяпер во разношваю і выгульваю. І як толькі атрымаю запрашэнне, дык адразу — раз, і ў касцюм!» — «Ты ж мастак, можаш і ў швэдрыку на прыём пайсці...» — «Несалідна ў швэдрыку...».

Пагаварылі мы і пайшлі ў розныя бакі. Я пра дарагі касцюм Сашы Батвінёнкі і забыўся быць, ажно пакуль не пабачыў ягоны праект помніка Васілю Быкаву. На праекце бронзавы Быкаў схіліўся над вялізнай чырвонай каменнай зоркай.

Быкаў усё сваё жыццё хадзіў з рознымі зоркамі і пад рознымі зоркамі. Хадзіў з зоркай на пілотцы, хадзіў з зоркамі на пагонах, хадзіў з залатой зоркай на грудзях. Адпаведна, і на помніку ён атрымаў чарговую зорку.

Выглядала на тое, што Батвінёнкі свой праект зацвердзіць, бо ў яго быў дарагі касцюм, каб схадзіць на прыём і вырашыць усе дробныя і вялікія праблемы.

Пакуль не склалася, але будзем спадзявацца, што праекту Батвінёнкі зоркі паспрыяюць. Калі зоркі не паспрыяюць праекту Батвінёнкі, дык няхай яны спрыяюць яшчэ лепшаму помніку, які заслужыў Васіль Уладзіміравіч.

Лозунгі

У пакаленні пісьменнікаў-мілітараў, якое ў нас ачольваў Васіль Быкаў, несупынна гучаў лозунг: «Усё для фронта, усё для перамогі!»; у сучаснага пакалення літаратараў-эстраднікаў магчымаць зусім іншыя: «Усё дзеля сцэны, усё дзеля авацыі!».

«ІДЗЕ НАРОД...»

Гэтая песня ў 1974 годзе стала візітоўкай адчайнага змагання чыліяцаў супраць вайсковай хунты на чале з генералам Аўгуста Піначэтам. Мелодыю і словы прыдумалі ўдзельнікі папулярнага гурта «Кілапаюн», аранжыроўку дапрацаваў вядомы музыкант Серхіа Артэга Альварада. Першы пераклад тэкста песні на беларускую мову зрабіў Макс Шчур, а я вырашыў прапанаваць сваю версію.
Лявон Баршчэўскі

З'яднаных нас многа, за намі перамога!

Наш годны спеў — пра перамогі час, адзінства сцяг зноў акрывае нас. І побач тут трывала станеш ты, Пачуеш спеў — як толькі золак наш азорыць дзень,

*Ягоны
Блісне нам прамень.
Жыццё святлом зазьяе нам тады.*

*Каб нам не жыць, як мы жылі раней,
Трыумфу марш, у ім ідзём мы ўсе
За тое, каб нам ічасны лёс прыспеў,
Тут прагучыць мільён непераможных
галасоў*

*Ізноў.
Наш вольны, годны спеў,
Свабоду ён радзіме прынясе!*

*Цяпер у тым памкненні народ яднае вера,
Ён голасам магутным нас клікае:
«Наперад!».*

*З'яднаных нас многа, за намі перамога!
З'яднаных нас многа, за намі перамога!*

*Наш родны край адзіным паўстае,
Адным шыхтом ідзе сюды здалёк,
З усіх куткоў айчыны аднае,
З лясоў, з далін, з'яднаны ў непахіснай
барацьбе,*

*Каб край здабыць сабе
І так
Зрабіць у будучыню моцны крок!*

*Спявайма ўсе пра пераможны час,
Ідзе народ за праўду кожны раз,
Магутны люд, агністы батальён,
Узняў на сцяг усё, за што здаўна
змагаўся ён.*

*Жанчыны тут,
Агонь іх сэрц не згас,
Рабочы люд, хто стане побач з вас?*

*Цяпер у тым памкненні народ яднае
вера,
Ён голасам магутным нас клікае:
«Наперад!».*

*З'яднаных нас многа, за намі перамога!
З'яднаных нас многа, за намі перамога!*

*Не вырваць свабоду ў адзінага народу!
Не вырваць свабоду ў адзінага народу!*

Пераклад з іспанскай
Лявона Баршчэўскага

Фота www.depositphotos.com

Трэці Эдэм

Валянціна АКСАК

Белая кроў

Безліч бязважкіх аблокаў,
бязмежжа пунсовага мора,
бязмоўная блізкасць жаданага цела,
бязлітасны боль
вываржэння бязгрэшнага немаўля,
баязь бачыць жалобнае ўзлюб'е
на бацькоўскім узложжы,
бажавольная вольнасць вандровак
да бязлюдных азёраў
без мілаты і жагнаты.
Божая тайніца без ангажэмантаў.
Белая Баля.
Была.
Упунсоўлена ў ейную млосць
белае —
жэрала збыткаванае,
барва зжарсцвелая,
забыты,
знячэўлены жах,
жуда,
безупынная зумкась пустэчы,
цвяльба бесстасоўная,
бадзянне за поўняй
з журбой безагляднай.
Бурбалкі ў лужыне
бурапеннага жніўня.
Белая кроў.

РБ

Замоўклі музы,
толькі свішчуць кулі,
рулятрымальнікі страляюць трапна,
прыцэл наводзячы на тых,
каму заўжды
спявалі музы.

Новы сад

Раз пайшла такая куляпляска —
я закладаю новы сад.
Няўдобіцу штодня ўрабляю,
каб насадзіць кустоў і дрэваў,
няўразлівых да маразоў.
Загартаваныя зімовай лютасцю,
вяснэй яны ашчэраць
кветкавыя стрэлкі
і ўсіх стралкоў
праткнуць навывлет.

Кармазынавы бэз

Жыву пры гасцінцы,
які ўтрамбавалі ўсялякія паязджане.
Іх колаў рыпенне

даносіцца ў мой
адасоблены сад,
і гамонкі звяглівыя чуюцца
нат пад згусцелымі шатамі вінаграду.
Не схавацца ў альтанцы далёкай
за шчытнаю квеценню капрыфоляў.
Бездапаможна аралія
раскрыліла лісце.
Ратунку няма —
так я ў роспачы думаю.
Але раптоўная ўзгадка
навукі бабулінай пра колераскоў
прымушае закладваць прысады
наўсцяж шляху,
якіх анічога не зрушыць.
Язмін для пачатку і шукаць
анідзе не спатрэбілася.
Белапенныя кветкі яго
раскашуюць пры кожнай
тутэйшай гасподзе.
Заканцоўваць прысады
надумала млечным жылістэкам.
Дзякуй сябру з Уроцлава —
Маю акцэнт на захад ад маёе сядзібы.
Але ззяе прагал пасярэдзіне,
і нічым не магу
вартым цэнтру пазначыць.
Праз цэлую восень пакута.
Бо ж трэба,
каб кветкі ў прысадах успыхнулі ўраз
і ўсцерабілі
чужынцамі ўтопаны шлях.
І іх аглушылі,
каб не гойсалі тут, як удома.
Панадным самоткім у цэнтр
то будзе, бадай што,
заўсёдняк шляхецкіх маёнткаў
водарны бэз.
Але ж — бэзавы.
Не шчэпка ў ахову.
Ды во ўчора нашчадак Сікоры
тэлефануе і кажа,
што ўжо мае
густа агністы
ахоўнічы бэз.
Кармазынавы.

Суседзі

Прыйшла на гасціны суседка.
З грушавым студэлем
і каваю з цынамонам.
Паказала новыя творы,
якіх зачкакаліся
парыжскія знаўцы
яе ювелірнага таленту.
І між іншым сказала,
што да яе,
як снег неспадзеўны ў кастрычніку,
звалілася на адпачынак
мама з Парыжу.
І яна даручыла
спытацца,
ці маю я нейкія
французскія карані.

Але з чаго тое раптам?
Вашыя кошыкі заваконныя
ёй нагадваюць аўру
парыжскіх прадмесцяў,
і яна тут пачулася,
быццам бы дома.
Кошыкі з каламі, канамі і пеляргоніямі —
о то ж кайф мой штодзённы!
А тут апынулася —
шчэ і французскі.
Але вось сёння ў двары
ў няўдобіцу перадваконную
я хрызантэмы садзіла.
Белья і кармінныя.
І калі завяршала малюнак,
сусед аб'явіўся і паабяцаў,
што праедзе па кветніку
на машыне наўтойкай сваёй.
Чырвона-зялёнай.

Трэці Эдэм

Ліліт, сваёй найпершай любай
Адам аддаў усё, што меў:
пяшчотны цёплы жвір
прыморскага ўзбярэжжа,
стракатых галасістых птушак,
квяцістыя плады духмяных шатаў
неўтаймоўнага кустоўя
і таўшчэзных дрэваў.
Ліліт з падзякаю дарунак прыняла
і дбайнай гаспадыняю
надумала ў ім быць.
Абладу дзікае красы яна
прыручваць стала.
У кожнае вяртанне з палявання
Адам здзіўляўся пераменам.
Прыліў не злізваў болей вогнішча,
звяры рахмана следам за Ліліт ішлі
і нават усяляк імкнуліся ёй паслужыць,
а птушкі спевы зачыналі толькі
паводле ўзмаху лёгкіх ейных рук
ці грацыёзнага нахілу гордае галоўкі.
Адам на сёмым небе быў ад шчасця.
Але яго бянтэжыць пачало
за нейкім часам,
што гармонія ў хаосе
вымагала правілаў быцця.
Хачу вось тую дулю на вярбе,
але пакуль не спелая — не можна.
Віна мне налівай,
ну і што, што не ўбрадзіла.
Граната з дрэва гэтага сарві —
які шчэ тут мне Абба
можа ўказваць забарону.
Сумна стала, адным словам,
Адаму з любяю Ліліт.
А тут і неспадзеўкі — Ева.
Без гармоніі і без забаронаў.
Фінал вядомы вам.
Ад Адама мацуюцца сыны ў Ліліт.
У Евы дочки падростаюць.
Ну ад каго яны — то ведае той змей,
якому сам Адам паддаўся.
Астатняе — нам неістотна.
А важна,
што Эдэмы два намарна існавалі.
Для нас.
Вось тут.
І я запачаткоўваю ўжо трэці.
А на спамогу мне
аўкніцеся,
сыны сыноў
каханае Ліліт.

Мільтонія

Хаваю ад вачэй цікаўных
маю маленькую сяброўку.
Яна — то ўтоена мілата,
цнатлівая краса
паміж напышлівых суседак,
якія з фанабэрыяй абранасці
раскошна чуюцца
ў альковах уладарных.
А ёй ніяк няўцям
іх крэда дабрадзеяк:
мы раскрываемся для ўсіх,
і ў нас усе ўваходзяць.
Яшчэ і дакараюць незгавору:
маўляў, і ты ж, як мы,
таксама з архідэяў,
німфаманістасць якіх
вучонымі мазгамі
даўно ўжо патлумачана
глыбокім лонам
нашых кветак.

Натура наша, моў, такая —
з сіндромам гіперэратызму.
Дый нарадзіліся мы ўсе з табой
у час з'яўлення
самай першае прафесіі.
Усмешка светлая ў адказ
і шлях са мной
у келлю патаемную.
Тут, у піліпаўскай цішы,
мы прычакаем
абраннікаў шляхетных,
якім патрэбна
наша мілата
і вялікакняжскі тон.

Бура

Ты хвошчаш па мне
хваробнай хлуснёю —
моўчкі гляджу табе ў вочы.
Дубасіш мяне
каравай даўбешкай —
вышэй уздымаю я голаў.
Атрутную кулю
ў мяне дасылаеш —
я не падаю.
Ты нацкоўваеш зграю шакалаў,
каб яны разарвалі мяне —
нябачнаю я станаўлюся,
а яны загрызаюць адзін аднаго.
І тады я ўбіраюся
ў шлюбныя строі
і на высокіх абцасах
выпраўляюся ў свет,
дзе неба мяне люструе.
І там
я пняю
свае лепшыя песні,
ад якіх усчынаецца бура,
і зносіць цябе
ў Аід.

Няўразлівыя

Бясколерныя шэрагі плябеяў,
уражанья моцным ветрам навальніцы,
уздыбарылі поўсць,
ашчэрылі крывыя ўсмешкі
і лязгатам зубоў
спрабуюць заглушыць
раскаты грома.
Варты жалю выглед
пералаяканых гневам неба.
Яны былі ж упэўненыя
ў сваёй адвечнай важнасці
тут і цяпер
пад покрывам зямнога божышча,
пагардліва глядзелі
на ўсіх тых,
каму пачуцці самасці
ад роду невядомыя.
Нас — арыстакратаў.
Бо мы — то зоры самавольныя,
якія кантралююць шлях свой
праз галактыку ў сусвет
без тых няшчасных,
што засталіся ў лёку
ўдрузлае дрыгвы.

За брамаю апостала Пятра

Мой новы сад
сыходзіць у зіму.
Адно шчэ кроплі
пурпуровых хрызантэмаў
балюча раняць крылы
сняжынкам з вышыні,
і тыя на зямлю кладуцца
з бязлётнай лёгкасцю
на палатне збялелым.
Гаючай моцай
караням зіма
і одумам
для ўмроеных пупышкаў —
ці так цвісці, як сёлета,
ці новай барвай набрыняць
і ці даўжэйшыя шыпы ўздадоўваць
непакорным ружам.
Спі, сад!
Але не летаргічным сном.
Сустрэнемся ў сакавіку!
І ты падорыш мне
вясянных красак,
якія асвятляць усю РБ,
а чарната ўратуецца
адно за брамаю
апостала Пятра.

Навальнічная лямпа

Вечаслаў
КАЗАКЕВІЧ

**Здаралася ўвечары
зашумець дажджу —
пачыналіся прыгоды.
Страказа, бы прыблудны
карабель, падплывала да
вакна на шклянках вёслах.**

— Бялізна! — Страшным голасам выгуквала маці.

І ўсе, на злом галавы, кідаліся на падворак.

Міця ведаў, калі на вярхоўкі накідаецца вымытая бялізна, адразу падкрадаецца дождж. Маці ляла дождж за неўразумелую ахвоту да яе выкручаных рэчаў. Але, магчыма, ён прасіўся да яе ў памочнікі, каб яшчэ раз спаласнуць бялізну.

Парасон у хаце быў толькі адзін. І той паламаны і крывававаты, як трухлявая хатка. Калі яго з намаганнем адкрывалі, з яго вылазілі сталёвыя пруткі, нібыта парасон збіраўся не пад дождж, а ў гурток вязання.

Губляючы прышчэпкі, маці бялізна адбіраўла ў вярвовак прасціны і накідвала іх на бацьку, нібы бурнос. Бацька марна адбіваўся:

— Пачакай, я нічога не бачу!

— Міцька, — не зважаючы на яго, загадвала маці. — Бяжы ў сад, падапры кійком дзверцу склепа!

Міця бег у сад, які размаўляў з дажджом, і, чым вышэй выцягвалася вакол яго трава, тым болей быў шчаслівым.

Цёмна-фіялетава хмара нібыта языком злізвала з неба рэшткі сонца і парушыні галак. За языкастай хмарай праглядалася іншая, злавесна-шызая, шматслаёвая, падобная на агромністую старую порхаўку.

— Ой, навальніца будзе! — прарочыла маці.

— Без панікі! — заклікаў бацька.

Па-курунаму атрасаючыся, наўючаныя бялізнай, нібы вярблюды, яны заскоквалі ў калідор. Дзвярны кручок дзюбаў жалезнае колца.

У пацямнелым пакоі загараўся абжур. Маці рэзка тузанула дрот радыё з разеткі. Радыё, быццам яму вырвалі язык, нямела. З трэскам зачыняліся форці. Маці была цвёрда пера-

канана, што адчынення форці і ўключанае радыё прыцягваюць да сябе маланкі.

Дождж шумеў усё гучней. Удалечыні ўжо патрэскала і пагрымлівала, нібыта там сутыкаліся гіганцкія бильярдныя шары.

— Усе кветкі палягуць, — бедавала маці.

— Усю бульбу паб'е, — адказваў бацька.

Страказа ўжо не настаўляла ў вакно пукатыя насававыя тэлефоны. Верагодна, яна забілася пад дах і перадавала на сваю планету тэрміновае паведамленне, што трапіла пад незвычайнае мора, што перарываецца і стаіць адносна зямной паверхні амаль вертыкальна. На чужой мове гэта гучала так: «Гыр, мыр, карамыр, сыр-сыр!»

Знянацку ўспыхвала такая велізарная маланка, што ўсе слеплі.

— Не маланка, а белая гарачка! — паблажліва заўважаў бацька, які любіў усё вялікае і моцнае.

— Зараз як ударыць... — прыціскала маці руку да сэрца.

І насамрэч чуўся такі выбух, што, здавалася, хата абрынецца.

Новая маланка лезла ў вочы, нібы іскрыстае павуцінне. Шыбы ў вокнах хісталіся ад гromу. Маланкі выглядалі расколінамі ў небе, праз якія можна было ўбачыць іншы свет. Варта было толькі прыкласці вока да іскрыстай расколіны.

Тут абжур патухаў. На імгненне ўсе камянелі ад нечаканасці.

— Паглядзі пробкі, — прамаўляла цемра матчыным голасам.

Пробкі былі на месцы.

— Тэлефануй на падстанцыю, — працягвала маці.

Бацька шамацеў тэлефонным даведнікам. Запалка апякала яму пальцы, і ён з праклёнамі ўпускаў яе на падлогу.

— Ты мне хату спаліш! — адбіраўла ў яго маці пачак.

— Падстанцыя? — крычаў у тэлефонную трубку бацька.

— Як не падстанцыя? А хто гэта? Ветэрынарная станцыя? Пры чым тут ветэрынарная станцыя?

Ён ізноў круціў тэлефонны дыск і, дазваніўшыся, засмучана даведваўся, што на лініі аварыя.

— Ну ўсё! — шпурляў ён трубку. — Праграму «Час» сёння не паглядзіш!

— І фігурнае катанне, — дадала маці.

Свечак у хаце не было. Магчыма, бацька лічыў, што яны

Фота www.pribi.life

пасуюць толькі абразам і бабулькам. А паколькі і тыя, і тыя ў гаспадарцы адсутнічалі, дык і свечак не куплялі.

Затое мелася старая газавая лямпа, што захоўвалася разам са слоікамі з сочывам. Зразумела было, што яна рабіла сярод іх: лямпа пахла саладзей за сочыва.

— Ідзі ў камору, — адпраўляла маці бацьку.

Бацька прыносіў лямпу, здымаў з яе шкляную колбу і запальваў knot. Мятлушка-лімонніца ўзнікала ў яго далонях. Маці асцярожна працірала колбу белаю анучкай. Пераймаючы ад анучкі чысціню, шкло паскрыпвала іначай, чым канапаці чаравікі. Колба размаўляла такім тоненькім камарыным галаском, што хацелася павесці яе ў гасці да цвыркуноў.

Бацька ўстаўляў бліскачае шкло ў зубчастае металічнае венца, якое атачала knot, колцам павялічваў агонь, і прывідна-жоўтае святло залівала пакой. Такое святло, калі прыглядзецца, выпраменьваюць спелья антонаўкі.

Жоўтая пустэльня акружала стол. Вешалка на сцяне і табурэтка пад ёй адступалі ад лямпы. Рэчы, як бандыты, любяць цемру.

— Не паднось руку да лямпы зверху, — папярэджаў сына бацька.

Міця і сам ведаў: набліжаць далонь да верхняй адтуліны шкла недарэчней, чым закрываць рукой вываржэнне вулкана. Але ўсё-роўна хацелася гэта зрабіць.

— Пачытаем успых, — бадзёра казаў бацька і прыносіў з залы гарчычнага колеру кнігу.

Лямпа выклікала дух Гогаля. Гэтым Гогалем бацька асабліва ганарыўся. Кожны раз, дастаючы яго, ён не мог стрымацца, каб не прыгадаць, як яму пашэнціла.

— Зайшоў на кірмашы ў кнігарню. А там усе шэсць тамоў

стаяць на прылаўку, шпагатам звязаныя... Падрыхтавалі для некага па блату. Я палец у пяцельку і да касы: «Прадаецца? Колькі?». І выйшаў як па паветры!

Міця быў перакананы: кірмашнага Гогаля, патрапанага, пакарабанага, напаяўз'едзенага чытачамі і мышамі, з палінялым шрыфтам і старонкам з кепскай паперы, запоўненымі плямамі тлушчавага, чайнага і нявызначанага паходжання, відавочна звязалі для здачы ў макулатуру і надта ўзрадаваліся, калі на яго знайшоўся пакупнік.

І ўсё ж ён з задавальненнем слухаў знаёмы расповед, выразна ўяўляючы перад сабой падрэпапы драўляны прылавак і стосік кніг, перахопленых шпагатам, да якіх з роблена-абьякавым выглядам кіруецца бацька. Вось ён утыкае палец у пустэчу, аточаную вярвовачай пятлёй, і з годнасцю падыходзіць да прадавачкі.

Свайго ўлюбёнага «Тараса Бульбу» бацька чытаў успых толькі тады, калі патухала святло. Электрычнасць прападала рэгулярна, але не надта часта. Таму бацька пастаянна забываўся, на якім месцы спыніўся. Выпадковыя паперкі і запалкі, што засоўваліся ў кнігу замест закладак, бяследна знікалі. Мажліва, іх раскрадалі гаспадарлівыя казакі.

Але нумар старонкі быў не такі ўжо важны. Міця даўно ўжо прачытаў «Тараса Бульбу» і нават паплакаў напрыканцы, калі Тараса схапілі ў палон і ланцугамі прыкавалі да вогненнага дрэва. Навошта ён нахіліўся па сваю люльку? Усё ж такі паленне — шкодная звычка!

Бацька чытаў у асобах. Ён нюхаў лямпу, як лазутчык-татары, раскідваў рукі, як п'яны запаражак, намагаўся станчыць гапака, іржаў па-конску, біўся на кулаках, пакуль яго не супакойвала маці. Народны артыст прападаў у ім! Ён бы чыгунную гармату паспяхова паказаў, калі б замест яго гэтую ролю не ўзяў на сябе гром.

— Усё залье, — уздрыгвала маці. — Рабінавая ноч будзе!

«Казакі яшчэ толькі запальваюць і раскурваюць свае люлькі!» — з пачуццём чытаў бацька.

Незразумела было, чаму ноч з навалыніцай называлася арабінавай. Але гучала гэта пагрозліва. Мроілася чорная цемрадзь з вогненнымі плямамі. А вось залеза з усімі сваімі вынікамі Міцю не палохала. У глыбіні душы ён нават хацеў, каб дождж ліўся ўсю ноч, увесь дзень, увесь тыдзень... Звычайны дождж — без рук, без ног, без галавы, з адным

толькі шоргатам за душой, што мірна шпокаў у забытым у агародчыку эмаліраваным тазіку і адараў паветранымі шарыкамі любую лужыну, каб яна ўзяла цела, мог лёгка ператварыць Зямлю ў суцэльны акіян.

Міця разумеў, што пад вадой знікнуць палаткі з трактарамі і пшаніцай, заводы і фабрыкі. Але вось дзіўна: яго зусім не займала, што стане з трактарамі і заводамі. Нават пра іх прысядзібны ўчастак з бульбай і кветкамі, якія немінуча ператворацца ў тапельцаў, ён не думаў.

Пад шоргат дажджу ўтульна было ўяўляць, што іх драўляная хата не патоне, а паплыве па хвалях, як быццам так і трэба. З цаглянага коміна будзе выходзіць дым, як у парахода. Разам з сям'ёй адправяцца ў плаванне галубы на гарышчы, слоікі з сочывам, зламаны парасон і пажоўклы Гогаль з фрызурай, як у Махно. Можна будзе проста з ганка лавіць рыбу!

Бацька тым часам асаджаў горад Дубна. Жыхары ўжо елі зямлю. Міця аднойчы пакаштаваў зямлю. Есці яе было немагчыма.

Парывісты Андрый з мяшкамі хлеба прабіраўся падземным ходам у горад, уваходзіў у высокі дом, ахоплены сном, як зачараваны замак, паўставаў перад палачкай, якой павінны былі прыслугоўваць анёлы, і вымаўляў страшныя словы: «Што мне бацька, таварышы і айчына? Няма ў мяне нікога!».

Міця ведаў, што Андрый загіне, ужо загінуў! І насуперак волі шкадаваў яго, без памяці закаханага, прыбранага перад смерцю ў залатую браню. «Знайшоў каго шкадаваць! — палымнела шкло лямпы. — Здраднік!» Але спачуванне да нядаўняга шкаляра, што лазіў у кіеўскія сады па яблыкі, не пакідала Міцю.

Яму здавалася, што і самому Гогалю таемна больш падабаўся перабегчык Андрый, чым яго занудны брат і астатнія казакі. Толькі прызнацца ў гэтым ён не мог. Скажы пра сваю шкадобу Міця, нічога б не было. Можна, маці папярэдзіла б, што ў школе такое гаварыць нельга. А бацька б толькі паморшчыўся і сказаў «Вушы вянуць!». Але калі б Гогаль прызнаўся, што ён за Андрый, не прадавалі б яго звязанага на кірмашы.

— Чытакі, — папярэджвала маці. — Заўтра не працнецца!

Бацька сцягваў з цыгарэтнага пачка цэлафанавую абгортку і клаў яе ў кнігу. Падарожны казак з асяледцам падбіраў лёгкую здабычу, пагардліва яе разглядаў і, нехайна скамячыўшы, надзімаў і шпокаў цэлафанавым пухіром аб далонь.

Гром грывеў за ваконнай фіранкай.

Прайшло шмат гадоў. Як яно і павінна было здарыцца, Міця здрадзіў сваёй радзіме. Але ж ад яго радзімы нічога не засталася. Захавалася толькі іх старая драўляная хата. Нават дым над цагляным комінам не разбурыўся.

Ранкам Міця выходзіць на ганак і збіраецца памыцца. Але спачатку бярэ старую раскудланую швабру і адпыхвае ёю велізарную надакучлівую белую акулку.

**Пераклад з рускай мовы
Веры Лойка**

Будзьма з «Дзеясловам»!

Сябры!

Заклікаем вас у бязмежны і вольны свет сучаснай нацыянальнай літаратуры! Яго ўжо амаль два дзесяцігоддзі прэзентуе «Дзеяслоў» — адзіны ў краіне перыядычны часопіс, які аб'ектыўна асвятляе літаратурна-мастацкі працэс, друкуе творы беларускіх аўтараў (і пераклады замежных) — не зважаючы на іх грамадска-палітычныя і эстэтычна-мастацкія прыхільнасці.

Дзейнасць «Дзеяслова» накіраваная ў першую чаргу на выхаванне ў краіне свабоднага слова, беларускай літаратуры, абарону права пісьменнікаў і журналістаў на публікацыю сваіх тэкстаў,

данясенне да чытачоў праўдзівай і аб'ектыўнай інфармацыі пра стан літаратуры і культуры.

Падпісання на часопіс «Дзеяслоў» можна ў любым паштовым аддзяленні Беларусі ды атрымліваць яго шэсць разоў на год.

Індэкс для індывідуальных падпісчыкаў — 74813, для ведамаснай падпіскі — 748132.

Часопіс «Дзеяслоў» можна набыць і ў менскіх кнігарнях: «Акадэмікніга» (пр. Незалежнасці, 72), «Кніжная шафа» (пр. Дзяржынскага, 9, уваход са двара), а таксама ў інтэрнэт-крамах knihi.by і prastora.by.

Сайт часопіса — dziejaslou.by.

Будзьма разам!

Мацярынская плата

Людміла ШЧЭРБА

***

Ён вызнаваў віскі і жанчын розных форм уласнасці ён не хацеў падрабязнасцяў у адказ на сустрэчныя іскі Джон Ячменнае Зерне ў целе
бы ў бочцы пад вобадам жыць рок-н-рольным клопатам да зорак ісці

праз цэрні

Ён спавядаўся жанчынам розных форм закаханасці талент губляў з апантанасцю на раўнадушша айчыны Самы час на Бёрнса Summer time сказаць запаветнае твар у твар ствалу пісталетнаму сэрца азбукай Морзэ

***

Кожны цырк пакідаў тут свайго клоўна — у краіне з надпісам: «Падлога слізкая!». А клоўны ўсё падалі і смяліся... Яны больш нічога не ўмелі. Замест ранішняга сэксу яны пішуць аб'явы. Прасцей напісаць, чым зрабіць падлогу...

***

Колькі трэба Белак-Стрэлак, каб адкрыўся шлях? Цішыня з усіх талерак снегу на палях. На канцы секунднай стрэлкі затрыміць сусвет, разляціцца на ашкелкі цыферблата след. І падковамі парабал застукоча час, наступаць на тыя ж граблі вымушае нас. Безыменных Стрэлак-Белак не злічыць арбіт — кім запоўнены прабелы нашых Атлантыд? Значнасць кожнай у сусвеце — толькі колькасць спроб. Белай гладдзю па планеце

псы цярэбляць троп. Альфы яркай ад сузор'я змрок ірве святло, узнімае вечны дзёран шляху жарало. Старажытны задзяку несупынны бег. Вочы коцяцца сабакаў зоркамі на снег.

***

Мацярынская плата горада ахоплена шэрым рэчывам асфальту, каменю, бетону на спіралі сланечніка запаўняюцца ячэйкі стадыёнаў уваход — строга пад нумарам семкі на нейронах дарожных сетак мільгаюць думкамі людзі у клетках кватэр трацяць нервовыя клеткі на андроіды мужчыны і жанчыны — дзве паловы

бясконцага саляноіда

біпалярным Неронам паміж паўночным мостам і паўднёвым губляе памяць у шэрай слоце туману горад не помніць свайй маці расплатай узрываецца ніць напалу пачуццяў пачуўце — аксоны крычаць клаксонамі спрабуючы дагукацца да травы што вярэдзіць асфальт прышчаваты у слязах стаяць кратэры лужынаў чакае вясна свайго Бястужава ды дэкабрысты адцвілі яшчэ зімою

***

Ноч расцякаецца гематомай омы супраціўляюцца на рубяжы на мяжы сціхлі музы — Inter arma silent Musae* — маўчаць законы, музы і ягнаты... Ваша слова, таварыш маўзер! Зацяты, кашляе — доўга маўчаць цягаў

ноты з чужога голасу з міру па нітцы — лысаму расчоска «А ў нас аўтамат музычны, кідаеш грошы — манеткі лісця...» скінемся, каб выкупіць голас зброі на арэлях надвор'я будзем танчыць паланэз...

* Калі грыміць зброя, музы маўчаць (лат).

***

Сабака дырыжыруе хвастом, аблезлы, радасны і рыжы. Катоў вясновы барытон рэкламныя ірве афішы. На нотным стане правадоў птушыны хор асеў для спеву, пупышкі будучых лістоў чакаюць веснавой залевы. Згубіла станік п'яная вясна пасля дзевочай пагулянкі, зімовы келіх выпіўшы да дна, па горадзе гуляе брукаванкай. Цукеркай сонца тае за шчакоі і плавіцца ў нябёсах лужын, разліўшы пераможны неспакой цяпла пасля пакарнай сцужы. Я галавой ківаю ва ўнісон хадзе зямлі, абуджанай ад цішы. Сабака дырыжыруе хвастом, аблезлым, радасным і рыжым.

***

Трыццаць хвілін лістапада... З лета ў зіму — праездом. Восень каардынаты у навігатар занесла.

Трыццаць хвілін на сустрэчу лёс адмярае хціва — ставіць ў жыцці чалавечым толькі імператывы.

Трыццаць хвілін лістапада проста пастой са мною — нібы на барыкадах. Быццам прад аналоем.

***

Я крыху Агата Крысці. Я крыху Моніка Белучы. Не даверу каву барысце. Хутчэй цмок ажыве ва Уруччы.

Як не надта ўмелы геймер, ўсё прымаю да сэрца й на веру. Падпісаны чарговы дысклеймер — і пры ўладзе наступная хеўра.

І пад кожным домам — мурашнік, а пад ложкам — нож для лёду. Засявае навука пашу, ды ўзыходзяць чамусь ідыёты.

Нам жыццё адмярае будзільнік, і дагодліва лжэ тэлепуза. Інфармацыі строгі ашыйнік замяніў ярмо прымусу.

Мы — усе з чарнобыльскай шляхты І з кітайскім камнем на шыі, — Покуль бавяцца ў розныя пакты за дзяржавы «браты старшыя».

***

Акрэсленыя ўсцяж кутамі, межамі, мурамі, ствараем новыя, трымаем за іх, брыдзем самотным Кафкам з пляжу Муракамі, каб стаць ахвярамі ў аповесцях Няміг.

Закрэсленыя спрэс свабод абмежаваннем за кратамі адвечнае віны, мы проста цягнем час свой у чаканні то лета, восені, зімы, вясны.

Знясіленыя, як адно адрозніць ад другога, і хочам, і баімся перамен. Як звывла быць маўчком адзінкай ў каталогу — падачкі атрымоўваць наўзамен.

Знявераныя, мы ў жыцці сляпым вар'яцтве з пясчынкі коцім камень, як Сізіф.

З усмешкай помсты свету робім святататтва за лёсам дадзены не той тарыф.

Кінь вечны плач свой па старонцы ды эпасе і паглядзі — да гэтае пары як мужна кожны год у свет прыходзіць восень, каб зноў і зноў загінуць на кастры...

***

Гладжу неба па голай спіне. А на капоце машыны прыгрэўся воблак. Сяджу ўскрай лясной прасекі і п'ю пеністае прасека. Татуіроўкі птушыных чародаў знікаюць са скуры нябёсаў. Сцягамі чорнымі крычаць вароны, ім не спасцігнуць сальфеджы, спевы для іх — па-за межамі. Нонканфармістка восень дыктуе моду на каляровае. Вясна і лета — зялёныя, зіма белая ці графічная. І толькі восень розная — яна не ведала, што так было нельга...

Шляхі зямныя

Ігар ШАРАЙ

***

А можа, я прыгрэўся каля Вас? Мо думаў: не суцешыць, дык накорміць? Баюся слоў — то вымаўлю не ў час, То неабходных не магу прыпомніць.

Што за трывога дыхаць не дае, Якая ноч між намі праляцела? Баюся сноў — Вы скардзіліся ў сне, А я ізноў апраўдваўся няўмела.

Скажыце, прападаю ні за грош? Скажыце, кім міжволі станаўлюся? Баюся Вас, але ж усё-ткі больш Сябе, непрадказнальнага, баюся.

***

Ушчэнт разбіць увесь набытак, Адгараваць, адгаманіць.

Маё жыццё — вучнёўскі шывтак, Дзе ад памылак рабаціць.

Ушчэнт усё, што замінае Мне зазірнуць за далягляд. Бяда бясследна не мінае, Хай не вяртаецца назад.

Хай шлях абраны не разбэсціць, Каб не разменьваць на грашы Доўгачаканай гэтай песні, Што нараджаецца ў душы.

***

Як ты магла? Як мог? Мо, гэта — пакаранне:

З усіх зямных трывог Мы выбралі расстанне.

Дрыжыць сярод снягоў Чый воклік ледзьве чутны? З усіх зямных шляхоў Мы выбралі пакутны.

І распачы не збыць, Пазбыўшыся палёту. Няўжо і нам карціць Прывеціць адзіноту?

Што ж, кожны з нас мастак: Як можам, так і пішам. Ды цягнецца няўзнак Душа да зор і вышай.

ГЭЙ БЭН ГІНОМ

Пачатак рамана

Уладзімір
НЯКЛЯЕУ

Бацьку Пракопу, маці Анастасіі, Крэву і Смаргоні

Першага ліпеня 1942 года, прагнуўшыся з ранішнім сном, у якім убачыўся яму Хрыстос, Іван Луцэвіч чыста пагаліўся, папырсаўся аджалоном «Духмяны гарошак», надзеў белую кашулю з цёмна-чырвонымі агагавымі запінкамі, апрануў цёмна-карычневы, тонкага сукна ангельскі гарнітур, абуюўся ў новыя, карычневыя на тонкай скураной падэшве чаравікі, павязаў светла-шэры з цёмна-чырвонай агагавай шпількай гальштук, сунуў у заднюю кішэню штаноў карычневую з чырвонай аблямоўкай насоўку, у левую ўнутраную кішэню пінжака — чорны скураны партманэт з харчовымі карткамі на ліпень, пасведчанне сябра Саюза савецкіх пісьменнікаў і верш-улетку «Беларускія сыны», у правую — яшчэ адзін скураны партманэт, карычневы, з абанементам у сталовую літэр «А», нататнік і аловак з пазалочаным наканечнікам, размеркаваў па бакавых кішэнях партабак з тэтуном «Эліт», пушачку з папярснай паперай, запальнічку, пачаты пачак ізафеніну і, зачыніўшы за сабой дзверы нумара 414 гатэля «Масква», выправіўся ў Саюз савецкіх пісьменнікаў, каб паглядзець, як там яго будуць хаваць, бо тры дні таму, вечарам у нядзелю, яго не стала.

Спусціўся ўніз на ліфце. Яму падабаўся ліфт у гэтым гатэлі: хуткі, мяккі.

«Іван Дамінікавіч! — гукнула яго адміністратарка і падала газету «Известия». — Тут пра вас».

«Дзякуй, — сказаў ён. — Я чытаў».

Такая ж газета з некралагам «Памяці Янкі Купалы» засталася на тумбачцы ў 414-м нумары.

Трызна была прызначаная на тры гадзіны, але ён вырашыў выйсці раней, прагуляцца па Маскве — калі яшчэ дзевяццаць?..

Дзень быў па-летняму ўтульны. Ён любіў такія мяккія летнія дні, калі сонца не пякло, а лашчыла, і паветра, прахалодна-празырае, пераламлялася, як крынічная вада ў крыштальвай шклянцы, і ўсё наўкол іскрылася, і ясным было ўсё да донца.

Колькі ў яго такіх дзён было?.. Палова? Траціна?.. Дзе там!.. На той зямлі, на якой пражыў ён свае шчасця дзядзятка гадоў, не надта сонечна. Так што ясных дзён выпала ў жыцці няшмат. А па смерці такі першы выпаў. І добра, што серада.

Ён не задумваўся над тым, чаму добра, што серада — проста з усіх назваў дзён тыдня яму найбольш падабалася гэтая. Якая пасярэдзіне. І ён крочыў скрозь ясны дзень, скрозь сера-

ду, і радаваўся, не задумваючыся, з чаго, чаму?..

Пры жыцці гэтак радавацца рэдка яму ўдавалася, бо амаль заўсёды з радасці ўзнікала вострае адчуванне імгненнасці, матыльковай мімалётнасці жыцця, а праз тое страх, што яшчэ адзін матыльковы ўзмах — і ўсё скончыцца. Страх смерці. А тут вось яна, смерць, у табе, ты ў ёй — і няма чаго баяцца.

Ён нязвычайна сябе пачуваў. Пазачасава і пазасветна. Там, у тым свеце, дзе ён пакінуў жыццё, быў час мінулы, цяперашні, будучы. Былі гады, месяцы, тыдні, дні...

Няспраўджаныя спадзяванні. Пра няспраўджаныя спадзяванні казаў у ранішнім сне Хрыстос. Казаў, што не страціў веры ў тое, што будзе Божы суд і царства Божае настане, але не тады, калі Ён прарочыў. Што спадзяванні Ягоныя не спраўдзіліся. «Як і твае, — ужо выходзячы са сну, у якім з'явіўся, сказаў Ісус. — Не ўсё спраўджаецца не толькі ў людзей, але і ў Бога».

Чаму Ён прысніўся не ў жыцці, а ў смерці?.. Ці гэта не смерць? Пра тую гады, месяцы, дні, якія былі да апошніх сноў, Купала помніў. Але цяпер іх, асобных гадоў, месяцаў, дзён не было — усе часы былі ў адным часе. І нельга сказаць, што ў цяперашнім. Час гэты ўвогуле немагчыма было вызначыць, яго як бы не існавала. Нагэтулькі не існавала, нібы ён не пачынаўся і не сканчаўся, не мог пачацца і скончыцца — і Купала падумаў, што гэта вечнасць.

Бог прысніўся ў вечнасці?.. Вечнасць прыснілася ў Ім?..

Як раней, так і цяпер ён уявіць не мог, што такое вечнасць, але падумаў пра яе, бо, мусіць, толькі ў вечнасці можна сябе гэтак пачуваць. Ясна і бясстрашна. Усе апошнія гады ён пражыў у страху, які ціснуў то мацней, то слабей, але не адпускаў. Гэта высмоктвала, выбірала ўсе сілы, і ўрэшце ён адчуў, што ўжо не столькі збаяўся, колькі стаміўся баяцца. Вось тады і стала яму ўсё адно, што з ім будзе далей.

А што далей будзе?..

Хрыстос казаў, што таксама не ведаў, што з Ім будзе далей. Бо да таго, як стаць Богам, быў паэтам.

Калі становішся Богам, паэтам быць ужо не можа?..

Ягоныя вершы сталі казанямі ды прароцтвамі? І Святое пісанне — гэта вершы Ягоныя, перапісаныя прарокамі?..

«Я напісаў верш пра Божы агонь, які не гасне ў вадзе. Прачытаў яго падарожніку, і ён сказаў, што я паэт, і што шлях мой на Іярдан да прарока», — успомнілася прамоўленае Хрыстом, які казаў яшчэ пра дом, пра маці, пра тых, каго любіў, і ад каго сышоў, не развітаўшыся, бо быў пакліканы.

Калі ты пакліканы, ты мусіш усіх пакінуць?..

Можа, павярнуць да Ільінікі — і на Кацельніцкую? Развітацца па-людску. У той вечар, калі яго не стала, гэтак не выйшла, як ён хацеў.

Выйшла як выйшла... Ён павярнуў да Ільінікі, ступіў крок-другі — і ўявіў, як тая

жанчына, ад якой ён сыйшоў, не развітаўшыся, спалохаецца. Збіраецца, пэўна, на пахаванне, а тут ён, нябожчык.

Не, так нельга. Хай прыйдзе, як усе, паплача з усімі... І ён павярнуў да Кавальскага маста.

Трохі падціскалі, мулялі зверху, націраючы костачкі на ступках, новыя чаравікі, у якіх тры дні таму йсці было балюча, а цяпер — нічога. Можна шпацыраваць.

Ён любіў шпацыраваць. Ідучы, намацваў рух радка. Рытм, хаду верша...

Недзе ў ім блукала паэма прасны.

Першы сон па смерці, у якім Хрыстос сказаў, што быў пакліканы на Іярдан да прарока Яна Купалы, здзіўляў, але так не трывожыў, як апошні сон пры жыцці.

Тры дні таму, у ноч на 28-е, апошнюю ноч у тым, які можна было палічыць, часе, ён бачыў сон, пра які, памёршы, забыўся, а сёння, убачыўшы ў ранішнім сне Хрыста, успомніў.

У тым начным сне ў 414-ы нумар, у якім ён жыў у гатэлі «Масква», увайшоў з выгледу блазнаваты, у лёгным шлеме з чырвонай зоркай, чалавек.

Ён быў падобны да гандляра з ГУМа, якому надпісаў летась Купала кнігу «Ад сэрца». Сеў на ложка, у ногі сеў: «Што ты робіш?». Купала спаў, таму адказаў: «Сплю». Той спытаў: «А чаму ты спіш?» — і Купала ў сне прамовіў так, як не адказаў бы на яве: «Бо мне ўжо не цікава не спаць». Тады чалавек той у лёгным шлеме з чырвонай зоркай, які да ўсяго яшчэ й рознавокі быў, колер вачэй ягоных Купала не запомніў, але яны былі рознага колеру, перасеў бліжэй да ўзгалоўя, нахіліўся да вуха: «Заўтра ты не працнешся, але і спаць не будзеш». З тым падняўся і пайшоў. Нават не пайшоў, а неяк так, як бывае ў снах, знік.

Як гэта: і не працнешся, і не будзеш спаць?..

Той апошні ў жыцці сон быў з суботы на нядзелю. А з суботы на нядзелю, як было напісана ў старадаўнім сонніку, які ляжаў некалі на століку каля ложка маці, сніцца тое, чаго хочацца.

Вечарам у нядзелю яго не стала.

Можа, усё ж павярнуць на Кацельніцкую?.. Раптам жанчына тая, з якой не развітаўся, не пойдзе на пахаванне? Зазлужа, што яго не стала. Ці пабаіцца.

Ён ужо вырашыў павярнуць, яму хацелася сказаць ёй, каб не вінавацілася, бо ўсё адно было б так, як сталася, але на падыходзе да вуліцы Кавальскі мост два чалавекі ў чорных капелюшах упіхнулі яго ў чорную машыну і завезлі на Лубянку.

У Камітэт дзяржбяспекі. Ехаць было зусім недалёка — і ён падумаў, калі прывезлі: «Нашто машыну ганялі? Не таму ж, што мне чаравікі муляюць. Вайна, а яны бензін паляць...».

Віктар Маргер прысніў, што яго спалілі.

Прачнуўшыся сярод ночы ад прыснёнага кашмару, падумаў,

Фота www.tut.by

што дарма ён гэтак рупіўся, каб пасяліцца менавіта ў тым нумары гатэля «Масква», у якім пражыў апошнія дні свайго жыцця Янка Купала. «Тут пахне згубай», — сказала Ганна, як толькі ўвайшла сюды, і калі ён перапытаў: «Смерцю?..» — яна паўтарыла: «Згубай. Гэта розныя пахі».

Сярод усіх кашмарных сноў, якія тут яму ўбачыліся, сённяшні быў найкашмарны. Каб пазбавіцца яго, ён уключыў таршэр і, пасунуўшыся на край ложка, паглядзеў на Ганну, у якой была звычайка спаць на падлозе. «Я твая сука», — казала яна, калі ён пытаў, чаму? — «Але ж і сука спяць з гаспадарамі на ложках...» — «Гэта хатнія. А я сука дзікая».

Ганна спала, як звычайна, на баку, падабраўшы пад жывот калені, і дыхала ціха, роўна, спакойна. «Сны, — яна казала, — мне не сняцца. Ніякія. А калі сняцца, я іх не помню. Затое я помню ўсё, што не сны».

Так. Усё, што не сны, яна не забывала. І яшчэ яна казала, што звычайка спаць на падлозе ў яе ад маці. «Не ведаю чаму, але маці не спала ў адным ложку з бацькам. Клалася каля ложка на падлозе».

Віктар падняўся, падышоў да вакна, каля якога стаяў на трыножніку тэлескоп, у які глядзеў ён у гэтым нумары ўжо больш за месяц. І цяпер зірнуў — цямнеча.

Марозна сканчаўся люты — цёмна пачынаўся апошні лютаўскі дзень. За вакном было так змрочна, так густа чорна, што гэтую густую цемрадзь не прабівалі нават агні сталіцы, якія, здавалася, замерзлі на яе галоўнай вуліцы і галоўнай плошчы.

Цьмяным золатам пабліскаваў перад акном тэлескоп. Віктар займеў яго праз 300-ю секцыю — закрыты размеркавальнік на Кутузаўскім праспекце, куды выдалі яму запрашэнне ў Сенацкім палацы Крамля, дзе мясцілася Упраўленне справам Савета міністраў СССР, якім кіраваў флегматычны чалавек з зоркай Героя Сацыялістычнай Працы, з прозвішчам Смірцюкоў і мянушкай Смерць. «Ого!..» — сказала Ганна, убачыўшы подпіс на запрашэнні, і проста зацягнула Віктара ў тую 300-ю секцыю, «дзе ёсць такое, пра што ты нават не ведаеш, што

яно ў свеце ёсць!» — і дзе да іх прычапіліся: «Што б вы хацелі купіць?».

Ён нічога не збіраўся купляць, таму сказаў, што тэлескоп. З залацістай трубой. Такі, пра які марыў у дзяцінстве. Проста так сказаў, каб адчапіцца і каб адчапіліся, а яму паказалі каталог з фотаапаратамі, бінокулярнамі, тэлескопамі: «Выбірайце».

Такога тэлескопа, які ён хацеў бы мець, у каталогу не знайшлося, але дырэктарка секцыі ўспомніла: «Па-мойму, у нашай краме антыкварыяту я нешта такое бачыла. Гэта не тут, у ГУМе... — Патэлефанавала і трубкай бразнула. — Ёсць! І ведаецца, што... Кажуць, што ён быў сярод асабістых рэчаў Сталіна. Нават карціна напісаная, на якой Сталін у той тэлескоп глядзіць. Можаче і карціну купіць, яна таксама там. Звычайна такія рэчы, — зірнула яна на Ганну, — мы толькі сваім прадаем, але калі запрашэнне з подпісам Смерці...».

— Дык мы і ёсць свае! — дагаварыла за яе Ганна і павезла Віктара ў ГУМ, дзе ў антыкварнай краме 300-й секцыі ім не прадалі, а падаравалі тэлескоп разам карцінай.

Дырэктар крамы, які зрабіў ім гэтыя падарункі, быў, пэўна, гіпнатызёрам. Інакш немагчыма патлумачыць тую фантазмагарычную дзею, якую ён для іх наладзіў. Яе проста не магло быць у звычайным свеце, але яна была. Больш за тое: яны ў ёй удзельнічалі, пра што сведчылі шмат якіх рэальных рэчы — найперш карціна і тэлескоп.

Тэлескоп на праўду быў марай ягонага дзяцінства. Мястэчка, дзе ён нарадзіўся, стаяла на ўзвышшы, там трохі бліжэй было, чым у іншых месцах Беларусі, да неба, і там яно было яснаейшае, чым у іншых месцах. А ўночы такое зорнае, як болей нідзе.

Летам ён спаў на сене ў пуні, саламяная страхы якой была ўся ў дзірках. Гледзячы ў іх, ён падарожнічаў ад дзіркі да дзіркі, ад галактыкі да галактыкі, уяўляючы, якія дзіўныя на планетах у тых галактыках лясы і сады, звяры і птушкі, рыбы і людзі, і калі засынаў пад раніцу, дык лятаў у тых галактыкі на тых планеты і бачыў тых дзіўных рыб і птушак, звяроў і людзей, сярод якіх амаль заўсёды з'яўлялася паненка ў белай сукні з чырвоным поясам, якая кожны раз пытала, як яго

звась, а ён быў у такім захапленні ад палёту, ад дзівосаў, якія бачыў, што забываў, не памятаў свайго імя — і ніяк яны не маглі пазнаёміцца. Таму ён проста кінуўся, рынуўся знаёміцца з Ганнай, калі ўбачыў яе ў белай сукенцы з чырвоным поясам...

Ганна была падобная да той паненкі. Да іншапланецянка. Пасля аказалася, што яна на самрэх жыла на іншай планеце, жыхары якой карысталіся паслугамі не толькі 300-й секцыі, у антыкварнай краме якой можна займаецца ў падарунак музейны тэлескоп. І Віктар здагадаўся, што падарунак яму зрабілі зусім не таму, што ён меў запрашэнне ў тую секцыю, «дзе ёсць такое, пра што ён нават не ведаў, што яно ў свеце ёсць», а таму, што прывезла яго туды іншапланецянка. Свая.

Ён зацягнуў іншапланецянку ў двор літаратурнага інстытута, у якім тады вучыўся, у падвал дома ў двары, дзе начаваў, падрабляючы качагарам, і дзе яны пілі з бутэлькі, на якой была наклееная самаробная этикетка «Salvados», таннае, якое піць было немагчыма, яблычнае віно, а пасля ён да раніцы чытаў ёй, бо яна раптам папрасіла, беларускія вершы, і калі прачытаў Купалаў, яна сказала: «Мая маці была з ім блізка. Настолькі блізка, што... магчыма...» — «Што?.. Што магчыма?..» — паспрабаваў ён яе, сонную, расштурхаць, а яна з тапчана, на якім спаў ён у качагарцы, слізнула на чорную, усю ў вугальным пыле, падлогу. Ён падумаў, што ёй проста цесна з ім на тапчане, падняўся: «Кладзіся, я на падлозе лягу», — але яна ўжо заснула. На баку, імгненна, падабраўшы ногі да жывата.

З гэтага ўсё і пачалося. І паднялося з падвала качагаркі да нумара ў гатэлі «Масква». А там, тады, працуючыся апоўдні на падлозе ў качагарцы, Ганна дагаварыла тое, з чым апоўначы заснула: «Я, магчыма, ягоная дачка...».

— Ну-ну, — дапіў ён недапіты ўчора, бо яго немагчыма было дапіць, самаробны, куплены на Рагожскім рынку «Salvados», які з'явіўся і на Рагожскім, і на іншых рынках з кніг Хэмінгвэя, фотопартрэты якога віселі нават на кухнях гандляроў. — А чаму «магчыма»? — Бо ў той час маці блізка была...

Яна запнулася, ён спытаў: — Не з ім адным? Ганна ўскочыла. — Дзе тут памыцца? Вада ў тваіх апартаменты ёсць? — За печку кран.

Яна пайшла за печ і адтуль, плёхаючы вадой, што цякла з кра-на ў праіражавелую балеіку, сказала: «Са Сталіным, з Берыем...».

Ён нават не падумаў, што яна кажа пра тых, з кім блізка была яе маці.

— Што са Сталіным з Берыем? — Тое, пра што ты спытаў...

Ганна выйшла мокрая, кроплі вады між палоскамі не дарэштны змытага вугальнага пылу дыяментамі бліснулі ў сонечных, што раптам коса ўпалі з вакенца пад столлю, промняк, — такая дыяментавая зябра.

Яна была трохі старэйшая за яго, але выглядала, як толькі што створаная Ліліт.

— Ты думаеш, што я прыпыленая?

Што ж, калі нават... У літінстытуце ён да такіх ужо звык, нармальныя на аддзяленні паэзіі амаль не сустракаліся.

Адна імпульсіўная паэтка, якая, убачыўшы яго з вакна на чацвёртым паверсе літінстытуцкага інтэрната, раптам закрычала: «Хочаш, каб у імя нашага высокага каханья я ўніз скачыла?» — і калі ён абьякава, бо ніякага каханья, ні высокага, ні нізкага не было, кінуў: «Скачы, калі хочаш...» — рынулася сторч галавой і жывая засталася, бо ненармальныя Бог шкадуе.

Потым яна пра сустрэчу з Ахматавай распавядала. Як прыехала ў санаторый, дзе Ахматава памірал, прачытала ёй вершы. Тая заплакала, абняла яе: «Ты — мая дачка, бласлаўляю цябе на высокае служэнне рускай паэзіі. А мне час». І ў яе на руках памерла. «Я таму і не забілася, калі з чацвёртага паверху скачыла, бо ў мяне служэнне...»

Ні зябры, ні лані, ні лісы вершы не пішуць і з глузду не едуць. Ён абняў Ганну, зябру: «Я думаю, Ганя, што табе нельга піць самаробны кальвадос».

Яна пацпенула плячыма так, як пацпенвае чалавек, якому ўсё адно, вераць яму ці не, вызвалілася з ягоных абдымкаў, дастала з сумачкі, кінуў учора пад тапчан, залаты медальён, на якім, нібы кропля крыві, чырвануў маленькі рубін: «Вось... Паглядзі...». Падняла вечка — і з медальёна, з партрэта на белай эмалі вочы ў вочы Віктару зірнуў Купала.

— Яна памерла з гэтым медальёнам на грудзях. Казала, што нядоўга, але і Купала яго насіў. З партрэта Сталіна. Толькі я не зразумела, чаму? Ён жа не быў сталінцам. Проста вершы пісаў... Так. Проста вершы пісаў.

Віктару было ўсё адно, кім яшчэ быў Купала, апроч таго, што быў паэтам. І датуль гэта яму ўсё адно было, пакуль адзін былі зэк у запальным горадзе Нарыльску не сказаў, калі яны пра смерць Купалы загаварылі: «Ён двойчы памёр. Спачатку паэзію пакінуўшы, а пасля — кінуўшы маці. У першыя дні вайны ў Мінску, калі горад ужо гарэў. Жонку ўзяў, транты ўзяў, а маці кінуў! Ты б кінуў сваю?..»

Гэты былы зэк, Грахавец, таксама паэт, меў за спінай 20 лагерных гадоў, у чым вінаваціў усіх — ад Сталіна да Купалы, «якому ў гэты час медалі чаплялі і прэміі выдавалі! За што?! — гэтак выдыхаў Грахавец, нібы спірту клянубануў. — Дваццаць апошніх гадоў — спрэс сталінскія агіткі! Нібы не ім, іншым чалавекам напісанья. Але ж гэта ён, не я пісаў!..».

Зразумела было, што ў Грахаўцы крычыць крыўда, але ж і праўда таксама: маці сваю Купала, пакідаючы Мінск, з сабой не ўзяў. Магчыма, яна не хацела ехаць. Куды і па што? Са свайго жыцця, якое ўжо сканчалася...

Але магчыма, што і не...

Так ці інакш, але адносіны Віктара да Купалы ўскладніліся. Да праблемы кінутай маці дадалася, — хоць ён гэтага не хацеў, гэта замінала яму чыста чытаць Купала, чыста любіць яго, — праблема пакінутай паэзіі. Праблема агітак, «дрындусак», як зняважліва пра тое, што напісаў у апошнія гады, а значыць, зневажаючы самога сябе, казаў Купала. Разумеў, што ён піша, і пісаў. Самазневажачыся. Чаму?.. Страх, грошы, званні, прэміі, — усё яно так, усё нібы відэавочна. Але чаму?..

Гэтага Віктар не ведаў. Як не ведаў і таго, чаму так важна яму знайсці адказ на гэтае пытанне.

Пад той час ён ужо аб'ездзіў Савецкі Саюз па ягоных найдальніх кутах і закутках, пабачыўшы на Сахаліне і Камчатцы, у Сібіры і на Поўначы такое, пра што ні ў якіх кнігах не прачытаеш, што ніяк не супадала з ягонымі ўяўленнямі пра краіну, у якой ён нарадзіўся і жыў. Праз тое паўзнікала процьма пытанняў куды важнейшых за літаратурныя, бо гэта былі пытанні жыцця, якія патрабавалі зразумелых, ясных адказаў, але ў той краіне, у якой жыў, у тым свеце, у тым жыцці, якое звярэла наўкол, з грубай сілай варочаючы, як камянямі, чалавечымі лёсамі, ён адказаў не знаходзіў. Тады пачаў шукаць іх у самім сабе: паспрабаваў пісаць. Аказалася, што для яго гэта найлепшы спосаб пошуку. І аднойчы падумаўшы пра літаратуру як пра магчымы занятак жыцця, паехаў з Нарыльска ў Маскву, дзе паступіў у Літаратурны інстытут.

Установа была прэстыжная, на аддзяленне паэзіі набіралі ўсяго дванаццаць чалавек, а ў Савецкім Саюзе кожны пастух і бухгалтар вершы пісалі, так што давалося вытрымаць вялізны конкурс, каб даволі хутка зразумець, што ў інстытуце тым можна было і не вучыцца. Але, калі б не вучыўся, не хадзіў бы ён па кантрамарках, якія выдаваліся студэнтам літінстытута, ва ўсе маскоўскія тэатры, у адным з якіх, тэатры на Таганцы, і пазнаёміўся з паненкай у белай сукенцы з чырвоным поясам, якая назвалася Ганнай і сказала, што яна дачка Купалы. А калі не Купалы, дык дачка ці Берыі, ці Сталіна...

Праз дзесяць гадоў пасля іх знаёмства ў тэатры, Віктар увайшоў у 414-ы нумар гатэля «Масква», дзе сорок гадоў таму дажываў свае апошнія дні Купала, са сталінскім тэлескопам. Паставіў яго каля вакна, глядзеў то на Маскву, то ў неба, якое сцякала пад ноч на захад, тупаў у нумары з кута ў кут і ўсё спрабаваў уявіць сябе на месцы Купалы ў гарацым чэрвені 1942 года, калі яго выклікалі з Казані, дзе ён быў у эвакуацыі, пасялілі ў гэтым гатэлі і нібы забыліся, дзеля чаго выклікалі. 60-годдзе ягонае адзначыць? Дык чаму пра гэта ніхто ні слова? А вось пра тое, што немцы ў нейкай газеце ў Мінску надрукавалі побач з партрэта Гітлера ягоныя вершы і назвалі ягоным іменем вуліцу, на якой ён жыў, казалі...

Гэтую вуліцу ягоным іменем збіраліся назваць яшчэ да вайны. Бальшавікі, не немцы. Але чамусьці перадумалі. І вось цяпер...

Можа, яго прывезлі, каб пакаяўся?..

У Казані ўжо змушалі пакаяцца. Нават напісалі тэкст пакаяння. «Немцы, гэтыя крываваы дзяблы яшчэ прабуюць прыкідвацца нявіннымі авечкамі і спекуляваць сумленнымі і чыстымі імёнамі! Кажуць нават, што яны вуліцу, па якой я жыў у Мінску, назвалі маім імем...»

Ён не стаў гэты тэкст зачытваць. Тады яму казалі, што трэба ехаць у Маскву. Для чаго?.. Каб ён тупаў з кута ў кут у гэтым нумары і думаў: калі свае не захацелі вуліцу ягоным іменем назваць, а ворагі назвалі, дык хто ён цяпер для сваіх? У час, калі вайна, калі Мінск пад немцамі, а немцы пад Масквой? І

невядома, колькі вайна працянецца, калі і чым скончыцца?..

Навошта яго выклікалі ў Маскву з Казані?!

Ніхто ж нічога не кажа! Ніхто нічога!.. Робяць выгляд, нібыта ўсё так і павінна быць. Нібы так і трэба: выклікаць з Казані, пасяліць у гатэлі і забыцца, дзеля чаго выклікалі...

І так з дня ў дзень. З ночы ў ноч. Нехта стукне ў дзверы — ён сцінаецца, баіцца спытаць: хто?.. Бо як да вайны, гэтак і ў вайну ў Маскве арышты, арышты, арышты... Шпіёны, здраднікі, ворагі народа...

У дзверы нумара пастукалі, Ганна ўскінула галаву: «Хто?..». Віктар падышоў да дзвярэй: «Хто там?..». — «Пакаеўка. Вы прасілі кашулю на сёння папрасаваць». — «Прасіў. Але ж не ўночы». — «Дык у вас святло. Падумала: можа, збіраецца...».

Ён адчыніў дзверы — за імі, адсунуўшы ўбок пакаеўку, паўсталі двое міліцыянтаў. Адзін прайшоў у нумар: «У вашым нумары ў начны час староння. — І ступіў да Ганны, якая як ляжала, гэтак і засталася голай ляжаць на падлозе. — Дакументы!».

Міліцыянт стаў пры таршэры каля тумбачкі, на якой ляжала чырвоная, з фотакарткай і пячаткай пасведчанне дэлегата ХХVI з'езда КПСС. Зірнуўшы на фотакартку, на Віктара, міліцыянт казырнуў: «Выбачайце!» — і спінай выйшаў з нумара, акуратна зачыніўшы дзверы, з-за якіх пачулася: «Ты што!.. Падставіць нас?..».

— Гэта простым савецкім грамадзянам простую савецкую прастытутку нельга мець, — ускінула на ложка Ганна. — А дэлегату ХХVI з'езда КПСС можна мець прастытутку з тэлескопам! — І ўхапіла яго за руку, пацягнула да сябе. — Уф!.. Ну ты й пахнеш!.. Як цырульнік...

Яна была вярхоўная ў любові... Неспатольная... А пасля балбатала абы што. Напрыклад, што яе маці ў ложку Леніна кахалася. Не з Леніным, гэтага яна не казала, але ў ягоным ложку. З Купалам. «Магчыма, што ў тым ложку я і была зачатая».

Ленінка. У іх тут, у Маскве, не толькі ў кожнай акторкі, а ў кожнай гандляркі і цырульніцы была свая тэатральна-літаратурная гісторыя. Абавязкова амурная.

Учора Ганна завяла яго ў цырульнію на плошчы Маякоўскага. Цырульня называлася «Агні Масквы», і там школьная сяброўка Ганны шчабятала, нажніцамі чыкаючы: «У гэтай цырульні яшчэ бабуля мая стрыгла, яна каханкай Маякоўскага была, ён у яе пастрыгся, потым пайшоў і застрэліўся... вы бачылі фота, на якім ён у труне... о, як пастрыжаны!.. ніхто б яго так не пастрыг, як мая бабуля... а маці стрыгла Талстога... не таго, які «Вайна і мір», а які... забылася, як кніга называецца... кіно яшчэ па ёй глядзела... але таксама, як называецца, забылася... ну, вось і ўсё... глянь, Ганна, які ў цябе прыгажун... хоць у кіно здымай... спадзяюся, не застрэліцца... зараз мы яго яшчэ й асвяжым... «Одеколон "Огни Москвы", чтобы Москвою пахли вы!..» — гэта Маякоўскі напісаў, пасля яму помнік каля нашай цырульні паставілі...» — і калі Ганна спытала: «За рэкламу адкалона?» — сяброўка не пачула ў тым ніякага жарту. «Магчыма. А што?..» — «Нічога.

Ты выпадкова не помніш, што ён яшчэ напісаў?..» — і яе знаёмая цырульніца Соня сур'эзна адказала: «Як што?.. Паэму пра Леніна... І нешта там пра савецкі пашпарт...»

Пра Леніна паэму. І пра савецкі пашпарт нешта.

З цырульні Ганна павезла яго на пахаванне даўняга сябра яе бацькі. «Паехалі. На пахаванні будуць людзі, якія не бываюць нідзе».

Ён зразумеў, пра што яна сказала, але перапытаў: «Нідзе, апроч пахаванняў?..»

«Ён яшчэ і мой хросны, — як бы не расчула яна не надта ўдалы жарт. — Ніхто пра гэта не ведае, маці ўпотаі мяне хрысціла. У Малым саборы Данскога манастыра. Назвала Ганнай, бо ў нашым родзе ўсе жанчыны Ганны».

Паехалі ў Данскі манастыр. Віктара здзівіла, што там, у Першым маскоўскім крэматорыі, яшчэ гараць печы. Ён чуў, што працуе новы, Мікола-Архангельскі крэматорый, а крэматорый у Данскім манастыры зачынены. «Для ўсіх, — сказала Ганна. — Але не для тых людзей, якія там будуць. Яны могуць, калі захочуць, хоць усё ў тым крэматорыі спаліцца. — І нібы пажартала ў адказ на ягоны няўдалы жарт. — А ты не хочаш?.. У той жа печы, у якой Купалу спалілі».

Вось праз гэта, мусібыць, і ўбачыўся сон. Праз тое, што яна так сказала...

Прыснілася, нібы ён прыйшоў у крэматорый і сам лёг у печ, у якой спалілі Купала, і сам жа, нека аддзяліўшыся ад сябе самога, глядзеў, як ён, паэт Віктар Маргер, а не паэт Янка Купала, згарае. Як спачатку лопнулі вочы, потым праз вачніцы, праз рот, праз вушы пачала выкіпаць кроў, галава адкінулася назад, шво чэрапа разыйшоўся і зеленаватым полымем запаліліся мазгі, і тут нейкая жанчына, не Ганна, іншая нейкая, пачала прасіць, за ягонай спінай стоячы і чамусьці Янкам яго называючы: «Не глядзі, Янка, не глядзі...» — і далонкай спрабавала засланіць яму вочы, а ён адводзіў яе руку, не мог адарвацца ад жахлівага, якое магнетычна прыцягвала, відовішча, адхіснуўшыся толькі тады, калі тулава ў печы прыпаднелася, скрыжаваныя рукі раскінуліся, абнялі яго полымем, у якім ён згараў... «Гэй бэн гіном», — пачуўся аднекуль чыйсьці голас, і з гэтымі словамі ў тым полымі ён працнуўся...

Пякельна балела ў грудзях, у якіх толькі што згарае, попелам рассыпалася ягонае сэрца.

— Гэй бэн гіном, — прытуліў ён да грудзей Ганну. — Ты чула такое? Што гэта?

— Чула... У Ерусаліме нешта. — Скуль ты ведаеш, што ў Ерусаліме?

— Была там. Здаецца, гэта гатэль. Ці..

— Ці што?

— Не помню. Якая розніца, што?

Калі б не сон, не голас, дык ніякай.

— Нейкі ты ўскаламучаны з ранку, — на цырлах прайшла Ганна ў прыбіральню. — А табе сёння, як ніколі, спакойным трэба быць. Як па смерці.

Нібы яна ведае, як яно там — па смерці — бывае.

Цалкам раман можна прачытаць у сёлетніх нумарах часопіса «Дзеяслоў»

Мой бацька ідзе ў пажарнікі

Бруна ШУЛЬЦ
(1892–1942)

У першыя дні кастрычніка мы з маці вярталіся з лецішча, што знаходзілася ў суседнім дэпартаменце, у лясістым прырэччы Слатвінкі, наскрозь працятым крынічным пошумам тысячы струменяў. Усё яшчэ захоўваючы ў вушах расшыты птушыным цвыркнем шолох алешын, мы ехалі ў вялікай старой калымазе, што разбухла ў вялізны будан — рыхтык цёмны разложысты шынок, — заціснутыя клункамі ў глыбокім, высланым аксамітам заглыбленні, куды праз акно карта за картай падалі каляровыя карціны пейзажу, нібы іх паволі тасавалі ў руках.

Пад вечар мы прыехалі на выдзьмутае вятрамі плато, на вялікае здзіўленае раздарожжа краю. Неба над гэтым раздарожжам стаяла глыбокае і задыханае, паварочваючыся ў зеніце каляровай ружай вятроў. Тут была самая далёкая застава краю, апошні паварот, за якім у доле адкрываўся разлеглы і позні восеньскі краявід. Тут была мяжа, тут стаяў стары спаракнелы памежны слуп з зацёртым надпісам і граў на ветры.

Вялікія абады калымагі зарыпелі і захраслі ў пяску, балбатлівыя бліскучыя спіцы замоўклі, і толькі вялікі будан глуха грукатаў і цёмна паляпваў на крыжовых вятрах раздарожжа, быццам аселя на пустках каўчэг.

Маці заплаціла мыта, шлагбаўм заставы падняўся, і тады калымага цяжка ўехала ў восень.

Мы выкаціліся ў звялую нуду вялізнай раўніны, у выцвілае і бледнае веянне, што адчыняла тут, над жоўтай далеччу, сваю ціхамірную і бясколерную бясконцасць. Нейкая позняя і бязмежная вечнасць паўставала з пабляклых даляў.

Як у старым рамане, перагорталіся зжаўцелыя старонкі краявіду, усё больш бледныя і бясільныя, быццам мусячы скончыцца нейкай вялікай развешанай пустэчай. У гэтым развешаным небыцці, у гэтай жоўтай нірване мы маглі выехаць за межы часу і рэчаіснасці і ўжо назаўсёды застацца ў тым краявідзе, у тым цёплым няплодным веянні — нерухома дэліжанс на вялікіх колах, захраслы сярод аблокаў на пергаміне неба, старая ілюстрацыя, забытая ў старасвецкім рассыпаным рамане гравюра, — але вазніца з апошніх сілаў тузануў лейцы, вывеў калымагу з салодкай спячкі гэтых вятроў і павярнуў у лес.

Мы ўехалі ў густую і сухую пышнасць, утытунёвае завяданне. Неўзабаве вакол нас зрабілася ўтульна і карычнева, як у скрынцы «Trabucos». У гэтым кедравым паўзроку нас праміналі камлі дрэў, сухія і пахкія, як цыгара. Мы ехалі, лес усё больш цямеў, усё больш пахнуў водарным тытунём і ўрэшце замкнуў нас — быццам у сухім корпусе віяланчэлі, якую глуха настройваў вечер.

У вазніцы не было запалак, і ён не мог павесіць ліхтар. Сапучы ў цемры, коні знаходзілі дарогу інстынктыўна. Маці заснула. Час, нязлічаны, спываў, творачы ў сваім сплыванні дзіўныя вузлы, абрэвіятуры. Цемра была непранікальная, над буданом яшчэ гудзеў сухі шум лесу, як раптам зямля пад капытамі коней збілася ў цвёрды вулічны брук, павозка павярнула на месцы і спынілася. Спынілася так блізка ад сцяны, што ледзь яе не зачепіла. Насупраць дзверцаў калымагі маці намацала ўваход у дом. Вазніца выгружаў клункі.

Мы ўвайшлі ў вялікую разлапістую вітальню. Там было цёмна, цёпла і ўтульна, як у старой пустой пякарні на досвітку, калі ў печы ўжо дагарэла, або як у лазні позняй ноччу, калі ў цемрадзі, у цішы, што адмяраецца гукам кропель, стынучы пакінутыя ночвы і цэбры. Цвыркун цяплява выпорваў з цемры падманлівыя швы святла, нікльы шыўкі, ад якіх не рабілася святлей. Мы навобмацак знайшлі сходы.

Калі на павароце дасягнулі рыплівай пляцоўкі, маці прамовіла:

— Прачынайся, Юзаф, ты падаеш з ног, яшчэ толькі некалькі прыступак.

Але я, сонны і непрытомны, прытуліўся да яе мацней і глыбока заснуў.

Ніколі потым я не мог дазнацца ў маці, колькі рэальнага было ў тым, што бачыў я ў тую ноч праз заплюшчаныя павекі, змораны цяжкім сном, зноў і зноў правальваючыся ў глухое забыццё, а колькі — плодам майго ўяўлення.

Была там нейкая вялікая спрэчка паміж маім бацькам, маці і Адэляй, пратаганістскай той сцэны, спрэчка, якая, як я цяпер здагадваюся, мела надзвычайнае значэнне. Калі маё спробы адгадаць яе няўлоўны сэнс усё яшчэ застаюцца марнымі, то вінаватыць у гэтым, несумненна, варта прабелы ў маёй памяці, сляпыя плямы сну, якія я намагаюся запоўніць выдумкай, здагадкай, гіпотэзай... Ноч дыхала чыстымі пульсамі і раптоўна скідвала празрыстую заслону зор, звысоку зазірала ў мой сон старым сваім і вечным тварам. Заблытаўшыся ў маіх вейках, промень далёкай зоркі разліваўся срэбрам па сляпым бялку вока, і скрозь шчыліны павек я бачыў пакой у святле свечкі, што завязла ў бытаніне залатых ліній і зігзагаў.

Зрэшты, гэтая сцэна магла адбыцца і ў іншы час. Многае паказвае на тое, што я быў яе сведкам нашмат пазней, калі ў нейкі дзень мы з маці і прыказчыкамі вярталіся пасля закрыцця крамы дадому.

На парозе нашага жытла маці выдала здзіўлены і захоплены крык, прыказчыкі аслеплі і анямелі. У сярэдзіне пакоя стаяў цудоўны масянжовы рыцар, сапраўдны святы Юр'я, узвялічаны кірасай, залатымі шчытамі нараменнікаў, усім звонкім рыштункам адпаліраваных залатых блях. Уражаны і радасны, я пазнаў бацькавы натапыраны вусы і ўскудлачаную бараду, што тырчалі з-пад цяжкага прэтарыянскага шлема. Панцыр хадзіў ходырам на яго ўзбуджаных грудзях. Узбуйнелы ад зброі ў бляску

залатых блях, ён быў падобны да архістратыга нябесных войскаў.

— На жаль, Адэля, — прамовіў бацька, — ты ніколі не разумела праблемы найвышэйшага парадку. Усюды і заўсёды ты перакрэслівала мае пачынанні выбухамі бяздумнай злосці. Але закуты ў зброю, сёння я смяюся з казытання, якім ты даводзіла безабароннага да распачы. Бясільная лютасць змушае цяпер твой язык да вартай жалю балбатні, бязглуздасць і грубасць якой мяшаюцца з дурасцю. Павер, яны напаўняюць мяне толькі сумам і спачуваннем. Пазбаўленая высакароднага палёту фантазіі, ты гарыш неўсвядомленай зайздасцю да ўсяго, што ўзносіцца над звычайнасцю.

Адэля змерыла бацьку поўным бязмежнай пагарды поглядам і, звяртаючыся да маці, абураным голасам прамовіла:

— Ён забірае ўвесь наш сок! Выносіць з дому бутлі з малінавым сокам, які мы разам нагатавалі гэтым летам! Хоча аддаць яго на выпіванне тым нягоднікам-пампавальнікам. І ў дадатак абсыпае мяне грубасцямі.

— Адэля коратка ўсхліпнула. — Капітан пажарнай каманды, капітан шалапутаў, — крычала яна, змяраючы бацьку поўным нянавісці позіркам. — Яны тут усюды. Калі я ранкам хачу спусціцца па хлеб, то не магу адчыніць дзверы. Ну вядома — двое з іх заснулі ў вітальні на парозе і заблакавалі выхад. На сходах, на кожнай прыступцы ляжыць адзін у касцы і спіць. Напрошваюцца ў кухню, сунуць у дзвярныя шчыліны свае трусіныя твары ў масянжовы бляшанка, казыраюць двума пальцамі, як вучні ў школе, і ўмольна хныкаюць: цукру, цукру... Вырываюць у мяне з рук вядзерца і бягуць па ваду, танцююць вакол, заляцаюцца, ледзь хвастамі не віляюць. А да ўсяго раз-пораз лыпаюць чырвонымі павекамі і агідна аблізваюцца. Толькі глянеш па-хуткаму на каторага з іх, а ў яго ўжо пухне твар бессаромным мясам, як у індэка. Даваць такім наш малінавы сок!..

— Твая прымітыўная натура, — прамовіў бацька, — брудзіць

Яны тут усюды. Калі я ранкам хачу спусціцца па хлеб, то не магу адчыніць дзверы. Ну вядома — двое з іх заснулі ў вітальні на парозе і заблакавалі выхад. На сходах, на кожнай прыступцы ляжыць адзін у касцы і спіць

усё, да чаго дакранаецца. Ты накрэсліла вобраз гэтых сыноў агню, варты твайго дробязнага глузду. Што да мяне, то ўся мая сімпатыя належыць гэтаму нешчасліваму роду саламандраў, гэтым бедным абяздоленым вогненным істотам. Уся віна гэтага цудоўнага колісь роду палягае ў тым, што яны падаліся да людзей на службу, прадаліся за лыжку ўбогай чалавечай ежы. За гэта ім аддзячылі пагардай. Дурасць плебсу не мае меж. Гэтых далікатных істот давалі да заняпаду, да канчатковай дэградацыі. Чаго ж здзіўнага, што ім не смакуюць харчы, гэтыя моташлівыя прасцецкія харчы, што гатуе

жонка школьнага вартаўніка для іх і гарадскіх арыштантаў у агульным катле? Іх паднябенне, далікатнае і геніяльнае паднябенне вогненных духаў прагне высакародных і цёмных бальзамаў, водарных і каляровых флюідаў. Таму ў гэтую святочную ноч, калі мы сядзем у вялікай зале гарадской Стаўрапігі за накрытыя белым сталы, у зале з высокімі, ярка асветленымі вокнамі, што кідаюць свой бляск углыб восеньскай ночы, а горад навокал раіцца тысячамі агнёў ілюмінацыі, кожны з нас будзе з піетэтам і гурманствам, уласцівымі сынам агню, мацаць булку ў кубак з малінавым сокам і паволі папіваць гэты высакародны і густы эліксір. Такім чынам падмацуецца ўнутраная сутнасць пажарніка, адродзіцца багацце колераў, якія гэты люд вывяргае з сябе ў выглядзе феерверкаў, ракет і бенгальскіх агнёў. Душа мая поўніцца жалем да іх убоства, да іх незаслужанага заняпаду. Калі я і прыняў з іх рук капітанскую шаблю, то толькі ў надзеі, што мне ўдасца выцягнуць гэтае племя з нэндзы, вызваліць ад прыніжэння і разварнуць над імі штандар новай ідэі.

— Ты так змяніўся, Якуб, — прамовіла маці, — ты цудоўны. Ты ж не сыйдзеш з дому на ноч? Не забывай, што з моманту майго вяртання ў нас не было магчымасці нармальна паразмаўляць. А што да пампавальнікаў, — прамовіла яна, звяртаючыся да Адэлі, — то мне сапраўды здаецца, што ты кіруешся нейкай перадузятасцю. Яны мілья хлопцы, хай сабе і нягоднікі. Я заўсёды з прыемнасцю гляджу на гэтых рослых маладзёнаў у зграбных мундзірах, хіба што трошкі перацягнутых у поясе. У іх столькі натуральнай элігантнасці, а іх стараннасць ды імгтэ, з якім яны штохвіліны гатовыя ўслужыць дамаю, так кранаюць... Колькі б у мяне на вуліцы ні выпадаў з рук парасон, колькі б ні развязваўся на чаравічку матузок, хтосьці з іх заўсёды тут як тут, поўны хвалявання і палкай гатоўнасці. Калі, выканаўшы свой рыцарскі абавязак, ён адыходзіць, яго тут жа акружае натоўп прыяцеляў,

непрытомных ад шумлівай бегатні. Убачыўшы пажар, яны шалеюць ад радасці, пляскаюць у далоні і танцююць як дзікуны. Не, залучаць іх да тушэння пажараў не варта. Гэтым займаюцца камінары і гарадскія міліцыянеры. Пампавальнікам застаюцца толькі гулянні і народныя святкаванні — вось тады яны незаменныя. Напрыклад, восенню, пры т. зв. штурме Капітолія на цёмным досвітку, яны пераапрацоўваюць карфагенянамі і з пякельным галасам абложваюць Базыльянскі пагорак. Усе тады спяваюць «Hannibal, Hannibal ante portas» (Ганібал, Ганібал ля брамы! (лац.)).

А пад канец восені яны робяцца ланівымі і соннымі, засынаюць стоячы, а калі выпадае першы снег, іх ужо амаль не ўбачыш. Адзін стары пяннік расказваў, што, рамантуючы коміны, знаходзіць іх у канале дымахода — яны чапляюцца за сценкі і ў сваіх пурпуровых мундзірах і бліскучых касках дранцвеюць, як кукалкі. Так яны і спяць, стоячы, напіўшыся малінавага соку, поўныя ўнутры ліпкай слодычы і агню. Тады іх, п'яных ад сну і непрытомных, выцягваюць за вушы і адпраўляюць у казармы па ранішніх восеньскіх вуліцах, каляровых ад першых прымаразкаў, а вулічны зброд кідаецца ў іх камянямі...

— Як бы там ні было, — прамовіла Адэля, — соку я ім не дам. Не дзеля таго павала я сабе на кухні скуру, гатувала яго, каб гэтыя нягоднікі выпілі.

Замест адказу мой бацька падняў да вуснаў свісток і пранізва свіснуў. Увайшлі чатыры рослыя маладзёны, якія быццам толькі што падслухоўвалі праз адтуліну для ключа, і пашыхтаваліся ля сцяны. У пакоі пасвятлела ад бляску іх касак, і яны, стаўшы па-вайсковому, чакалі загаду. На знак бацькі двое з іх схпілі з абодвух бакоў вялікую аплеценую лазой бутлю з пурпуровай вадкасцю і перш, чым Адэля паспела ім перашкодзіць, з тупатам збеглі па сходах. Двое астатніх па-ваеннаму пакланіліся і сыйшлі следам за першымі.

Нейкае імгненне здавалася, што Адэля вось-вось дазволіць сабе нешта безадказнае — такія ў яе прыгожых вачах бліскалі маланкі. Але бацька не чакаў выбуху яе гневу. Ён адным скачком аказаўся на падаконні і раскінуў рукі. Мы пабеглі за ім. Рынак густа засеяны агнямі, раіўся каляровымі натоўпамі. Пад нашым акном восем пажарнікаў расцягнулі колам вялікі кавалак парусіны. Бацька яшчэ раз павярнуўся, бліснуў усёй сваёй раскошай рыштунку, моўчкі нам адсультатаваў, а затым з раскінутымі рукамі, яркі, як метэор, скокнуў у ноч, што палымнела тысячай агнёў. Гэта было такое прыгожае відовішча, што мы ўсе захопленыя запляскалі. Бацька тым часам спружыніста саскочыў з парусіны і, з трэскам страсянуўшы бляшаныя шкарлупіны, стаў на чале атраду, які, раздзяліўшыся на двойкі, расцягнуўся ў маршы доўгай калонай і паволі аддаляўся ўздоўж цёмных шпалераў натоўпу, пабліскаючы масянжовымі бляшанкамі касак.

Пераклад з польскай мовы
Ганны Янкута

паставіў на ім чатыры будынкі. Але працавалі ў яго адны бадзякі пітушчыя, работнікі з іх — жалься, Божа, трудоў! Стары прачнуўся рана — лапату ў рукі і траншэю капаць. Да паўдня, пакуль прачнулася брыгада, выкапаў роў — тыдзень капалі б.

— Гэты чай такі дарагі, ты нават увяць не здольны! — хваліўся сын, частуючы бацьку.

— Дык я, напэўна, з табой, сын, ніколі, не разлучыся...

Сын міргаў свайму слугачу, маўляў, стары зусім з глузду з’ехаў, баіцца — буду грошы спаганяць...

Магутны мужык

— Не, бляха муха, — мяне гэта казыча! Ну як яму магла такая клёвая мянушка дастацца?! — Кірык глыбока зацягнуўся і нека раздражнёна з гукам выдзьмуў цыгарэтны адхон Янусю проста ў твар.

— Ідзі ты! — адмахнуўся той ці то ад дыму, ці то ад пытаньня. — Табе што, няма чым заняцца, як гісторыю мянушкі высвятляць? — пад канец фразы эмацыйны ціск аслаб, бо Янусь засяродзіўся на нейкім аб’екце ў канцы двара. Яны стаялі на гаўбцы трэцяга паверха, — вызначыць, куды канкрэтна ўглядаюцца вочы Яна, не падавалася магчымым.

— Ну ты ж крыху даўней працуеш тут, няўжо не ведаеш, чаму яго так завуць?

— Яго так звалі яшчэ да майго прыходу сюды.

— Трэба ў Адама Папругі запытацца...

— Глядзі, каб ён табе распавёў...

— Чаму — не?

— Адась плёткамі не займаецца: так разане, што цябе «на раз» адвучыць...

...Нікому Восіч не перашкаджаў. Прыходзіў у офіс пунктуальна, абавязковым быў у справах. Далікатна трымаўся з усімі ўзроставамі катэгорыямі. Адно крыху злавала і абяззбройвала зялёную ўніверсітэцкую моладзь, толькі-толькі прыторкнутую стажорамі на выпрабавальны тэрмін у прэстыжную кампанію, якую не раз наведваў «грозны Бацька», характэрная прытоенасць усмешкі і хітраваты позірк блёклых старэчых вачэй Восіча. Калі ў курыльцы хтосьці спрабаваў аканфузіць «старарэжымнага дзеда» сучаснай камп’ютарнай фішкай, прынесенай са студэнцкай тусоўкі, высвятлялася, што дзед і сам не хіла прасунуты, тырчыць у тэме і валодае сучасным слэнгам не горш кодэра ці прогера.

Працоўны калектыў прадпрыемства, якое за апошнія гады вырасла ў геаметрычнай прапорцыі, патрабаваў быць у

рэжыме. Калі чвэрць веку назад з сябрамі, былымі аднакурснікамі, арганізоўвалі яны адну з першых у краіне прыватную кампанію новага накірунку, усе здаваліся роўнымі, ва ўсякім разе, думалася так. Цяпер амаль нікога з былых не засталася, акрамя генеральнага, на чые грошы ўсё абапіралася, і вось самога Восіча. Менавіта гэтым і тлумачыла сабе прысутнасць «лядашчага пенсіянера» ў калектыве нецярыплівага моладзь: маўляў, за тое, што плячо ў плячо з зубрамі стаяў ад вытокаў, тут і трымаюць яго з павагі. Вельмі хацелася хутчэй заняць аўтарытэтнае месца ў калектыве, ды змагацца са старым лічылася «не камельфо». Насамрэч, кожны з іх у свой час займеў шанец апячыся перад вопытам, спрытам, кемлівасцю і ведамі дзеда. Карацей, «цярыпелі і трымалі» яго тут зусім не за выслугу гадоў. Былыя саратнікі Восіча — хто памёр, хто сыйшоў на пенсію ад імклівага руху электроннага прагрэсу, які даганяць не проста. «На здароўе!» — адказваў Восіч былым калегам, якія агітавалі таксама пакінуць працу, пайсці на заслужаны адпачынак: паказвалі кашы з грыбамі, нахвальвалі ўраджай на лецішчах. Лецішча і Восіч меў, садзіў грады, паліваў сам — жонка гадоў пяць яго памерла. Любіў і грыбы збіра-

ць. Усё ў яго ішло без мітусні. Заробак дазваляў дапамагаць сем’ям дарослых дзяцей і паездзіць у вандроўкі па свеце, чаго не мог раней дазволіць сабе на дзяржаўны заробак. І ездзіў у вандроўкі Восіч зусім не ў сумнай адзіноце...

Каханне яго жыцця прычакала Восіча на сходзе гадоў. Блакітнавокую, мініяцюрную Эмілію ён любіў ад студэнцкіх гадоў. Выйшла замуж Эма не за Восіча — за іх агульнага сябра, аднакурсніка, потым калегу, навуковага кіраўніка вось гэтай жа кампаніі: высокага, яскравага Яраша... Восіч ажаніўся на Тасі, роднай Эмілінай сястры. І пражылі вясёлай кампаніяй больш за сорак гадоў, нарадзілі дзяцей, дачакаліся ўнукаў і аўдавелі адзін за адным, спачатку Восіч, а хутка і Эмма.

Па выхадных і святах Восіч рэгулярна гасцюе ў сваячаніцы. Святкуюць разам свае дні народзінаў, дзяцей-унукаў, пляменнікаў, разы тры на год кавалер вывозіць даму сэрца ў замежную вандроўку.

Ёсць... таямніца яго мянушкі.

У калектыве ведаюць: Восічу хапае сто грамаў каньяку, каб асалавець. Тады ружовая лысіна і густа пабаравелы твар пачынаюць ільсніцца, белы пушок на галаве робіцца яшчэ бялейшым, тырчыць у розныя бакі, бы намагнічаны, у такі

момант яго прытомлены гадамі арганізм, дзе б яго ні застаў хмель, патрабуе адкінуцца на паўгадзіны для адпачынку.

Неяк генеральны дырэктар кампаніі ў момант прыліву сентыментальнага ўспаміну юнацтва ўздумаў наведваць ветэрана-аднакурсніка. Ён зазірнуў у кабінет без асаблівай патрэбы, без справы — так, па-сяброўску, і тут яго вачам адкрылася выразная карціна: на працоўным месцы, проста за сталом спаў вядучы спецыяліст кампаніі. Офісны камп’ютар, «зараджаны парнаграфічнай кінастужкай», дэманстраваў актыўны сэкс, на экране манітора шчыравалі спатнелыя партнёры, ля ног Восіча ляжала маленькая парожняя пляшачка з-пад каньяку. Генеральны торкнуўся па інерцыі ўглыб кабінета, потым спыніўся, пахітаў галавой і выйшаў, шчыльна закрывшы за сабой дзверы.

— М-могу-учий мужик! — пачулі на калідоры выпадковыя сведкі.

І падхапілі... Хутка мянушка прыклялася, а Восіч, здаецца, не даведаўся пра няўдалы візіт начальніка. Пачуўшы два гэтыя прыемныя словы, Восіч палічыў за права прыняць іх як ганаровы статус, належную і зусім не беспадстаўную ўзнагароду за доўгія працоўныя поспехі на прадпрыемстве.

Тугі вузел

Мініяцюры

Мікалай МАРОЗ

***

Хтосьці думае, што за грошы можна купіць усё. Але мінулае не купіш.

А трызніць такой паталагічнай думкай той, хто не хоча ашчаслівіць сённяшні дзень і наблізіць шчаслівы заўтрашні.

Ён жыве мінулым, а значыць, адсталым, збеглым.

Важна падтрымаць жывога, а не нябожчыка...

***

Каму мы цягалі ўсё жыццё каштаны з агню? Хто ўсё жыццё трымаў нас у паслушэнстве, рабіў з нас рабоў, нажываўся праз нас, даводзячы, што робіць нас шчаслівымі і вольнымі?

А рабілі нас тымі, каго зрабілі, не абставіны, а людзі. Такія ж, як і мы, з такімі ж мазгамі, нават з такой жа прыкладна адукацыяй. Але як умелі яны намі маніпуляваць! Гэта быў талент, якім валодалі не ўсе, і тыя, абраныя, ляпілі з нас, пластылінавых, што хацелі.

І сёння лепяць. Толькі ўжо іншыя, але з такім жа запалам, з такім жа смяротным адчаем, ад чаго валасы ўзнімаюцца дыбара. І яны па-свойму таленавітыя і такія жабраныя. Абраныя не Богам, а чалавекам, які «трохі вышэй за Бога».

***

Апошні дзень жыцця — гэта па сутнасці ўжо божа дзень, і нікому не дазволена ўмешвацца, смакаваць апошнія хвіліны, калі чалавек размаўляе з Богам. Аднак умешваюцца. Як вось у праграме расійскага тэлеканала пад назваў «Апошні дзень». Паглядзеў толькі першую перадачу, на другой спатыкнуўся: разлічваў, што раскажуць пра артыста без «грыму», усё, як было, без потайкі, аднак жа ўтаілі тое, чаго я чакаў.

Перастаў глядзець. І таму, што дарэмная згуба часу, а яшчэ — не трэба прыпадабняцца да так званай некрафільскай дзяржавы, дзе ахвотна, з запалам гавораць пра нябожчыка, а павінны шанаваць творцу пры жыцці.

***

Паэт Алег Салтук, мой добра знаёмы, ужо нябожчык, не раз казаў жартам: «Мікола, павер, хто жэніцца — у таго жыццё сабачае, затое смерць чалавечая, а хто не — у таго сабачая смерць, затое жыццё чалавечая». Я ведаў, што гэта словы Косміча з рамана Караткевіча «Чорны замак Альшанскі». Мы разам смяяліся з гэтага жарта, пацяшаліся тым, што ў словах ёсць, відаць, ладная доля праўды. Нярэдка так бывае: чалавек пражыве пад абцасам у жонкі, і свету не бачыць, і грошай, а памрэ па-людску. У шыкоўнай дамавіне, з вянкамі, з кветкамі, можа, калі ўмеў жыць і дагаджаць, то і ўсцешанае слова скажучь пра яго тыя, каму трэба гэта сказаць.

Пагавораць і пра таго, хто памёр няслаўна. Ад гарэлкі, ад

безграшоўя ці таму, што зняверыўся чалавек у шчаслівай долі.

І пра аднаго, і пра другога будуць гаварыць. Пра першага нядоўга і са здзекам («Вось ён, падабцаснік?!» — скажучь), пра другога доўга і з павучаннем для іншых («Не пі, бо будзе, як з Мікіткам»).

Па-мойму, Косміч з «Чорнага замка...» — гэта ў нейкай ступені сам аўтар, сам Караткевіч, які позна жаніўся, доўгі час правёў, даруйце, такім жа бабылём і ўклаў у вусны галоўнага героя словы, блізкія самому. Праўда, не ведаю, ці думалася таму Космічу-Караткевічу, ужо жанаціку, што жыццё сабачае...

***

Каб выжыць, чалавеку патрэбны тры рэчы: хлеб, цыбуля і мьла. Вядома ж, і вада.

А яшчэ шчырае, сардэчнае слова таварыша, з якім будзеш дзяліць апошні гамёлак хлеба...

***

Чалавек усведамляе свой узрост са спазненнем. Здараецца нешта такое, як здрада жонкі ці мужа: уся вёска гудзе, а яму ці ёй на гэта напляваць.

Не напляваць на тое, што з гадамі. Іх не можаць не заўважаць, яны выпіраюць брыдкімі мяшэчкамі пад вачыма, адышкай, болямі ў суставах, сівізнай ці лысінай праз усю галаву, стэнакардыяй, дэменцыяй, іншымі хваробамі.

Таму навучыся адпачываць, чалавеча!..

***

Мáрылі людзі пра Марс, пра тое, што прыйдзе час, калі і там зажыве чалавек. Злёталі, але не абнадзеілі.

А так хочацца некуды знікнуць, на той жа Марс, каб не чуць пра злашчасны каронавірус, не

бачыць, як паміраюць (і маладыя таксама) медыкі, звычайныя людзі — суседзі, сябры, проста добра знаёмыя, а самы «чалавечны чалавек», як здзеліва назваў фармальнага лідара краіны адзін з маскоўскіх філосафаў, ладзіць у царкве «бяду», і ніхто не засцерагаецца ад заразы маскамі. Гэтае «шапказакадальніцтва» і трывожыць, непакоіць гэтае геройства чалавека, які не беражэ сваіх суайчыннікаў.

Такіх людзей называю дэфіністамі (ім усё да ядронай фені!). Яны дадаюць трывогі, а маглі б больш настойліва, ва ўсе званы званіць пра тое, што спараджае такія вірусы — пра глабальнае пацяпленне. Пра парніковыя эфекты і так званыя аэрававыя дзіркі...

Чалавек на самога сябе на выдумляў столькі брыдоты, назапасіў столькі зброі, залез так глыбока ў нетры зямлі, што ўшчыльную падышоў да «чырвонай» рысы.

Сказала праўду шведская дзяўчынка Грэта Гунберг і сказала з горыччу: «Як вы адважыліся?! Вы сваімі пустымі абяцаннямі ўкралі мае мары». І падагуліла: навошта, маўляў, вучыцца дзеля будучага, калі яго можа і не быць?

Многія лідары краін свету адрэагавалі на словы актывісткі паблажліва, а то і са здзекам.

***

Асаблівае майстэрства сказаць так, каб нічога не сказаць. Каб забытаць нас сваімі думкамі-выкрутасамі, пустымі абяцаннямі, сваім талентам слоўнага эквілібрыста.

Такіх трэба ў цырк, а не ў палітыку.

***

«Женщина всегда права» — такая важкая ідыёма ўганаравала святочную імпрэзу, якую

ладзілі ў Шумілінскай дзіцячай школе мастацтваў з нагоды Жаночага дня. Выраз збянтэжыў не таму, што гэта не можа быць няпраўдай. Азадачыў ён тым, што паважаныя настаўнікі ад мастацтва паказалі сваю выключную эмансіпіраванасць, жадаючы хоць у такі дзень пабыць у ма-трыярхаце. Калі, як прызналася адна з гераніяў фільма «Дзяўчаты», «во дзе яны ў нас сядзелі», і сціснула кулачок. Маецца на ўвазе, мужчыны.

Свята, аднак, не застольнае, не гульбічнае, дзе можна і пацяшацца, і пажартаваць. Тут выраз не да месца. Не ратуе яго нават французская прыказка: «Калі жанчына не мае рацыю, папрасі ў яе прабачэння». Просяць, і нярэдка. Лепш усё ж можна было арыентавацца на больш дасканалую лірыку, скажам, на Яўгенія Еўтушэнку (не раўня ж Ірыне Панароўскай!), які мовіў: «Бог — гэта жанчына, а не мужчына...». Няхай у словах шмат экспрэсіі, асабістага, няхай гэта мастацкі вобраз, таму і дыскусійны, тым не менш няма ў іх той катэгарычнасці, на якую спаўзлі ў школе мастацтваў.

***

Нехта выгукнуў: «Мне выразалі страх. Смерць мяне не хвалюе».

Не ведаю, чаго ў словах больш: бравады ці ўсведамлення сябе жывым трупам.

Без страху няма жыцця. Не паталагічнага, не таго, што з клінікай, а звычайнага, нармальнага. Страх за дзетак, за ўнукаў, страх за сваяка, які ў бальніцы і з цяжкім дыягназам, за краіну, за яе вольны і незайздросны лёс...

Страх — як праяўленне трывогі. Што, гэта хіба не чалавечая пачуццё? Навошта яго выразаць? Каб зрабіць з чалавека манкурта?..

Францішак Багушэвіч

Апошні аповед з будучай кнігі «Айчына: маляўнічая гісторыя»

Уладзімір АРЛОУ

Францішак Багушэвіч — наш першы выдатны нацыянальны паэт. Ён на поўны голас абвясціў пра існаванне беларускага народа і багацце яго мовы, якую назваў «адзежаю душы». Погляды песняра леглі ў аснову беларускага нацыянальнага Адраджэння.

Маладыя гады

Францішак прыйшоў на свет 21 сакавіка 1840 года ў фальварку Свіраны пад Вільняй. Блізкім часам бацькі — Канстанцін і Казімір Багушэвічы — перабраліся жыць у спадчынны маёнтак Кушыяны Ашмянскага павета. Там, між прыгожых беларускіх лясоў, лугоў і палёў, прайшло Францішкава дзяцінства. Там у ягоным сэрцы назаўсёды пасялілася любовасць да беларускай зямлі і роднай мовы.

Бацькі-шляхцічы выправілі яго вучыцца ў Віленскую гімназію. У ёй сябрамі будучага паэта сталі разумныя і смелыя хлопцы Цітус і Кастусь Далейскія, Зыгмунт Мінейка, Юльян Чарноўскі. Праз дзесяць гадоў, у векапомным 1863-м, гэтыя юнакі сталі паўстанцкімі важакамі і праславілі сябе адвагаю і гераічнымі ўчынкамі. Францішкавым аднадумцам быў і ягоны малодшы брат Валяр'ян, які таксама вучыўся ў Вільні.

З гімназіі Багушэвіч выйшаў у дарослае жыццё ў ліку чатырох найлепшых вучняў. Веды дазволілі яму паступіць на фізічна-матэматычны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта. Але вучыцца там Багушэвічу не давялося.

Акурат тады ўвялі новыя правілы для студэнтаў. Іх пазбавілі шматлікіх ранейшых правоў: забаранілі праводзіць у сценах універсітэтаў сходзі і канцэрты, закрывілі касы ўзаемадапамогі, увялі плату за наведванне лекцый. Гэта адразу адчулі на сабе юнакі з небагатых сем'яў.

Францішак з таварышамі паставілі змагацца за справядлівасць і адмовіліся атрымліваць заліковыя кніжкі. Некалькі сотняў студэнтаў выйшлі на дэманстрацыю па пецярбургскім Неўскім праспекце. Паліцыя арыштавала дзясяткі ўдзельнікаў пратэсту. Іх адправілі за краты ў Петрапаўлаўскую фартэцу. Шмат каго выключылі з універсітэта, а сама навучальная ўстанова была часова зачыненая. У тых умовах Багушэвіч напісаў рэктару заяву, дзе прасіў звольніць яго «з прычыны неспрыяльнага клімату, каб з парады доктара вярнуцца ў мясціны сваёй Радзімы».

Вярнуўшыся з Пецярбурга ў Беларусь, Багушэвіч пайшоў настаўнічаць у вясковую школу ў

Доцішках на Лідчыне. Там у 1863-м яго і заспеў пачатак збройнага змагання.

Баявыя пабрацімы

Будучы паэт разам з братам Валяр'янам без ваганняў стаў у шэрагі паўстанцаў. Змагаючыся дапамагала ўся сям'я Багушэвічаў. Сястра Ганна за ўдзел у барацьбе пазней патрапіла ў турму, арыштоўвалі і бацькоў. Валяр'ян Багушэвіч з'ехаў з радзімы ў эміграцыю.

Францішак ваяваў пад камандаваннем легендарнага Людвіка Нарбута. Аддзел вёў баі з карнымі войскамі ў наваколлі Ліды. Паўстанцаў падтрымлівалі беларускія сяляне. У той самы аддзел быў залічаны і італьянец па нацыянальнасці, але перакананы ліцьвінскі патрыёт мастак Міхал Андрэйлі.

Дзеля будучага шчасця Айчыны жыццём рызыкавалі ўсе лепшыя людзі краю. Яны паказалі свету, што Беларусь не стала перад Расеяй на калені і хоча быць свабоднай краінай. Пра гэта нашы ваяры спявалі ў сваіх песнях, якія меў кожны аддзел. Баявы марш для пабрацімаў-нарбутоўцаў напісаў Францішак Багушэвіч. У той час у яго ўжо абудзіўся паэтычны талент.

Супроць аднаго беларуса-ліцьвіна ваявала дзесяць, дваццаць, а часам і сто ворагаў. У няроўным баі загінуў Людвік Нарбут. У Вільні карнікі схапілі і расстралялі Цітуса Далейскага — гімназічнага сябра Францішка.

Не спыняючы баёў, нарбутоўцы пасля смерці камандзіра перайшлі за Нёман у Аўгустоўскія лясы. Там у гарачай сутычцы з ворагамі нядаўні малады настаўнік Багушэвіч быў паранены і пакінуў змагарскія шэрагі.

Расстанне з Бацькаўшчынай

Ратуючыся ад астражнай меры і кайданоў, Францішак патаемна пераехаў ва Украіну.

Былы змаганец быў таленавітым канспіратарам. У горадзе Нежын Чарнігаўскай губерні ён скончыў юрыдычны ліцэй і доўга быў судовым следчым ва Украіне і ў Расеі. Ён раскрыў шмат злачынстваў і дапамог многім людзям. За паспяховае следчыю працу Францішка ўзнагародзілі ордэнамі святога Станіслава і святой Ганны. Але для Багушэвіча нязмерна даражэйшая за ордэны была галінка каліны з белымі кветкамі, якую калісьці ўручыў яму за мужнасць Людвік Нарбут...

Следчага Багушэвіча паважалі калегі, ён меў надзейных сяброў і прыяцеляў. Аднак сэрца клікала туды, дзе жыве яго народ, дзе гучала мілагучная беларуская мова, якую ён любіў і ніколі не забываў, хоць царскія чыноўнікі лічылі яе не мовай, а «беднай мужыцкай гаворкай».

Зноў прайсці па дарагіх з юнацтва віленскіх вуліцах і пляцах

Багушэвіч змог толькі праз дваццаць гадоў. Ён прыехаў на радзіму з жонкай Габрыэляй (родам з Менска) і малымі дзецьмі: Канстанціяй і Тамашом.

Францішак уладкаваўся ў Вільні на пасаду адваката ў акруговым судзе. Ён найперш браўся за справы сялянаў і гарадскіх беднякоў. Простыя людзі паважалі яго за тое, што з беларусамі ён гаварыў па-беларуску. Пад вокнамі кватэры Багушэвічаў на віленскай вуліцы Конскай (па-літоўску яна называецца Аркю) часта спыняліся вясковыя вазы і ў чаканні заступніка тупалі купкі сялянаў у саматканым адзенні.

Жыхары Вільні ды навакольных вёсак і мястэчак з любоўю называлі Багушэвіча «мужыцкім адвакатам». Пакуль што амаль ніхто не ведаў: Францішак не толькі бароніць беларусаў у судах. Ён складаў для беларусаў на іх роднай мове вершы.

«Дудка беларуская»

Багушэвіч вастрыў сваё пяро нататкамі пра віленскія падзеі, якія друкаваў у пецярбургскім польскамоўным часопісе «Край». Біёграфы песняра адзначалі, што ў нешматлікіх радках яму ўдавалася цікава, трапна, часам афарыстычна перадаць пульс разнастайнага жыцця вялікага горада. У «Край» Багушэвіч змясціў паўсотні артыкулаў і нататак, ды ўжо быў упэўнены: яго пакліканне — паэзія.

У 1891 годзе ўбачыла свет першая беларуская кніга Францішка Багушэвіча — «Дудка беларуская». У царскай Расеі друкаваць кнігі на нашай мове забаранялася. Таму «Дудка беларуская» была выдадзена ў Кракаве, што знаходзіўся ў складзе Аўстра-Вугоршчыны. На вокладцы замест прозвішча аўтара стаяў псеўданім — Мацей Бурачок. Гэтая і наступныя кнігі Багушэвіча друкаваліся па-беларуску лацінкаю, гэтаксама, як выдаваў «Мужыцкую праўду» Каліноўскі.

«Дудка беларуская» пачыналася з прадмовы, у якой Багушэвіч разважаў пра нашу мову, якую каланізатары не пускалі ў школы і друкарні, у цэрквы і касцёлы. Мацей Бурачок пісаў, што толькі цёмныя людзі завучу мову продкаў «мужыцкай». Народ, які забыў родную мову, ён параўноўваў з тым чалавекам, каму жыць засталося нядоўга.

Учытаемся ў гэтую прадмову, каб адчуць яе глыбіню і мудрасць: «<...>Наша мова для нас святая, бо яна нам ад Бога даная, як і другім добрым людцам, і гаворым жа мы ёю шмат добрага, але так ужо мы самі пусцілі яе на здзек, не раўнуем, як і пані вялікія ахвотней гавораць па-французску, як па-свойму. Яно добра, а нават і трэба ведаць суседскую мову, але найперш трэба ведаць сваю. Шмат было такіх народаў, што страцілі найперш мову сваю, так як той чалавек

прадскананнем, катораму мову займе, а потым і зусім замёрлі. Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!»

У гэтай знакамітай прадмове Багушэвіч выявіў сябе і знаўцам гісторыі:

«Літва пяцьсот дваццаць гадоў таму ўжо была ад Балтыйскага мора ўдоўжкі аж да Чорнага, ад Дняпра і Днястра-ракі да Нёмна; ад Каменца места аж да Вязьмы — у сярэдзіне Вялікаросіі; ад Дынабурга і за Крамяньчук, а ў сярэдзіне Літвы, як тое зерне ў гарэху, была наша зямліца — Беларусь!».

У той час царскі ўказ забараняў ужываць назву «Беларусь» у кнігах і дакументах. Паэт смела сцвярджаў, што, нягледзячы на прыгнёт, Беларусь — жыве! Пры канцы прадмовы аўтар «Дудкі» даваў адказ на пытанне, дзе ж тая Беларусь цяпер:

«Там, братцы, яна, дзе наша мова жыве: яна ад Вільні да Мазыра, ад Віцебска за малым не да Чарнігава, дзе Горадня, Менск, Магілёў, Вільня і шмат мястэчкаў і вёсак».

Прадмову да «Дудкі беларускай» часам называюць беларускім нацыянальным маніфэстам.

Дзякуй, браце Бурачок!

Першым у «Дудцы беларускай» быў надрукаваны верш, які так і называўся — «Мая дудка»:

Эх, скручу я дудку!

Такое зайграю,

Што ўсім будзе чутка

Ад краю да краю!..

Спеў паэтычнай дудкі Францішка Багушэвіча сапраўды быў пачуты. Іначай і не магло здарыцца, бо ён з вялікім талентам пісаў пра лёс багатага душой, але паняволенага народа, выкрываў прыгнятальнікаў, верыў у лепшую долю беларусаў. «Дудку беларускую» чыталі і перадавалі з рук у рукі не толькі сяляне ў вёсках. Яе высока цанілі ў адукаваных колах грамадства. У водгуках пісалі, што паэт «падабраў жывая парасткі беларускага жыцця».

Адзін з прыхільнікаў Францішка, гаспадар сельскагаспадарчай крамы ў Вільні, дарыў «Дудку беларускую» кожнаму пакупніку-сялянину. Цікава, што таемным перавозам кнігі з Кракава ў Беларусь займаўся малады шляхціч-рэвалюцыянер беларус з паходжання Язэп Пілсудскі. Пазней ён стаў кіраўніком адроджанай Польскай дзяржавы.

Вершы, байкі, апавяданні

Праз год пасля «Дудкі беларускай» зноў за мяжой выйшаў асобна кніжкай аповед Багушэвіча «Тралялёначка», а следам за ім — новы зборнік вершаў «Смык беларускі». Неўзабаве Францішак атрымаў ад сваяка спадчыну. Грошы дазволілі Багушэвічу разлічыцца з пазыкамі і адбудаваць

бацькоўскую сядзібу ў Кушыянах. Ён звольніўся са службы і цалкам аддаўся літаратурнай творчасці.

Пры жыцці яго кнігі былі забаронены расейскімі чыноўнікамі. Дагэтуль невядома, дзе схавалі яны рукапіс трэцяй кніжкі вершаў «Скрыпка беларуская». Знік з Віленскай друкарні і зборнік «Беларускія апавяданні Бурачка». Але насуперак усім перашкодам справа паэта засталася жыць.

Францішак Багушэвіч узабагаціў нацыянальнае прыгожае пісьменства творами розных літаратурных жанраў. Вялікую папулярнасць мелі паэма «Кепска будзе!», вершаваныя аповеды «У астросе» і «Свая зямля», байка «Воўк і авечка», апрацоўкі народных казак, кароткія дасціпныя апавяданні «Сведка» і «Палясоччык». Вершы з вялікай нізкі «Песні» сапраўды рабіліся песнямі.

Жывучы ў родных Кушыянах, песняра складаў слоўнік нашай мовы, які, на жаль, не збырагся. Ён марыў выдаць і беларускую граматыку, бо літаратурная мова ў той час была яшчэ недастаткова развітая. Але першым чынам сцвярджаў велізарнае багацце і магчымасці беларускага слова ў творчасці. Багушэвіч верыў, што працуе дзеля будучыні народа:

Ой, дайце ж мне смык,

Каб усоды зраў!

Хоць бы сам я знік,

Абы голас даў!..

На пачатку XX стагоддзя справу Францішка Багушэвіча прадоўжылі Янка Купала, Якуб Колас, Цётка (Алаіза Пашкевіч), Максім Багдановіч...

Вольнае слова не забароніш!

Жыццёвы шлях Багушэвіча завяршыўся ў 1900 годзе ў Кушыянах. Паэт так і не дачакаўся, калі яго кнігі будуць вольна друкавацца ў Беларусі. У час рэвалюцыі 1905–1907 гадоў яны выдаваліся асобнымі кніжкамі і ўлёткамі-пракламацыямі, аднак адразу ж зноў патрапілі пад забарону.

Сваім ідэйным папярэднікам і настаўнікам лічылі Францішка Багушэвіча стваральнікі Беларускай Народнай Рэспублікі, пра якую пойдзе гаворка ў трэцяй частцы «Айчыны».

У савецкай Беларусі вальналюбныя глыбока нацыянальныя творы Багушэвіча таксама, як і ў царскай імперыі, хутка трапілі пад шматгадовую забарону. Бальшавікі загадвалі спальваць усе знойдзеныя ў бібліятэках кнігі класіка. Гэтую пастанову скасавалі ў часе вайны СССР з гітлераўскай Нямеччынай. Савецкія ўлады вырашылі, што патрыятычныя вершы Багушэвіча будуць натхняць беларусаў на барацьбу з нямецкімі захопнікамі.

Цяпер кнігі Францішка Багушэвіча ёсць у кожнай бібліятэцы Беларусі.